

UNIVERZITET U SARAJEVU

EKONOMSKI FAKULTET

ZAVRŠNI RAD

**UPRAVLJANJE LIKVIDNOŠĆU U BANKARSKOM SEKTORU
FEDERACIJE BOSNE I HERCEGOVINE**

Sarajevo, septembar 2024.

ARIJANA KALJANAC

U skladu sa članom 54. Pravila studiranja za I, II ciklus studija, integrisani, stručni i specijalistički studij na Univerzitetu u Sarajevu, daje se

IZJAVA O AUTENTIČNOSTI RADA

Ja, Arijana Kaljanac, studentica drugog (II) ciklusa studija, broj index-a 264-55079-BiO/08 na programu Menadžment, Smjer Bankarstvo i Osiguranje, izjavljujem da sam završni rad na temu:

UPRAVLJANJE LIKVIDNOŠĆU U BANKARSKOM SEKTORU FEDERACIJE BOSNE I HERCEGOVINE

pod mentorstvom Džafer dr. Alibegović izradila samostalno i da se zasniva na rezultatima mog vlastitog istraživanja. Rad ne sadrži prethodno objavljene ili neobjavljene materijale drugih autora, osim onih koji su priznati navođenjem literature i drugih izvora informacija uključujući i alate umjetne inteligencije.

Ovom izjavom potvrđujem da sam za potrebe arhiviranja predao/predala elektronsku verziju rada koja je istovjetna štampanoj verziji završnog rada.

Dozvoljavam objavu ličnih podataka vezanih za završetak studija (ime, prezime, datum i mjesto rođenja, datum odbrane rada, naslov rada) na web stranici i u publikacijama Univerziteta u Sarajevu i Ekonomskog fakulteta.

U skladu sa članom 34. 45. i 46. Zakona o autorskom i srodnim pravima (Službeni glasnik BiH, 63/10) dozvoljavam da gore navedeni završni rad bude trajno pohranjen u Institucionalnom repozitoriju Univerziteta u Sarajevu i Ekonomskog fakulteta i da javno bude dostupan svima.

Sarajevo, 09. 09. 2024.

Potpis studentice:

SAŽETAK

U ovom istraživanju analizirali smo uticaj pandemije COVID-19 na likvidnost bankarskog sektora Federacije Bosne i Hercegovine (FBiH) i poslovne rezultate banaka. Cilj je bio procijeniti koliko se likvidnost promijenila tokom pred-COVID, COVID i post-COVID perioda i koliko je ta promjena utjecala na poslovne rezultate. Rezultati su pokazali da je likvidnost banaka u FBiH značajno varirala u ovim periodima, a da su banke koje su primjenjivale adekvatnu politiku i upravljanje likvidnošću preživjele najbolje. Također smo identificirali neke strategije i instrumente za mjerenje i upravljanje likvidnošću koji mogu pomoći bankarskom sektoru FBiH u neutraliziranju negativnih efekata na poslovanje i povećanju poslovnog rezultata. Ovi rezultati naglašavaju važnost pravilnog upravljanja likvidnošću i upotrebe odgovarajućih strategija i instrumenata za mjerenje i upravljanje rizikom likvidnosti kako bi se osigurao održivi razvoj bankarskog sektora u FBiH u budućnosti.

Ključne riječi: banka, likvidnost, FBiH, korona, rizik likvidnosti.

ABSTRACT

The COVID-19 pandemic has brought significant challenges to the banking sector worldwide, including in the Federation of Bosnia and Herzegovina (FBiH). Liquidity management has become a critical factor for banks' success in FBiH, as the pandemic has caused significant disruptions to the economy and financial markets. This research aims to analyze the impact of the pre-COVID, COVID, and post-COVID periods on the liquidity of banks in FBiH and to assess the effectiveness of their liquidity risk management policies. The study found that banks in FBiH have adopted adequate liquidity management policies in line with the minimum standards set by the FBiH Banking Agency. However, the COVID-19 pandemic has had a significant impact on the liquidity and profitability of banks in FBiH, highlighting the need for optimal liquidity risk management strategies and instruments. Therefore, this study proposes an optimal model for liquidity risk management that can help banks in FBiH neutralize the negative effects of the pandemic and increase their business results.

Keywords: bank, liquidity, FBiH, COVID-19, liquidity risk

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA	3
2.1. Cilj istraživanja	3
2.2. Predmet istraživanja	3
2.3. Hipoteza/istraživačko pitanje	4
2.3.1. Glavna hipoteza	4
2.3.2. Alternativne hipoteze.....	4
2.4. Očekivani doprinos teze teoriji i praksi	5
2.5. Cilj istraživanja	5
3. POJAM I ZNAČAJ LIKVIDNOSTI	7
3.1. Likvidnost pojedinog potraživanja	10
3.2. Likvidnost aktive	11
3.3. Likvidnost ukupnog poslovanja banke – ponuda i potražnja likvidnosti	11
3.4. Struktura likvidnosti	13
3.5. Mjerenje likvidnosti	17
3.5.1. Izjava o neto likvidnosti	18
3.5.2. BIS pristup: plan dospjeća/analiza scenarija	18
3.5.3. Upoređivanje omjera u istoj skupini.....	19
3.5.4. Index likvidnosti	20
3.5.5. Finansijski jaz i finansijske obaveze	21
3.6. Strategije likvidnosti	21
3.6.1. Strategija kratkoročnih komercijalnih zajmova.....	22
3.6.2. Strategija kratkoročnih komercijalnih zajmova.....	23
3.6.3. Strategija likvidnosti na bazi plasmana sa anticipiranim dohotkom	23
3.6.4. Strategija upravljanja pasivom	24
3.7. Planiranje i kontrola likvidnosti banke	24
3.8. Načela i smjernice upravljanja likvidnošću poslovnih banaka – preporuke Bazelskog komiteta	26
4. UPRAVLJANJE RIZIKOM LIKVIDNOSTI BANAKA	27
4.1. Pojam rizika u bankarstvu	27
4.2. Vrste rizika u bankarstvu	27
4.3. Upravljanje rizikom likvidnosti	34
4.3.1. Upravljanje likvidnošću aktive.....	36
4.3.2. Upravljanje likvidnošću pasive	38
4.3.3. Upravljanje likvidnošću aktive i pasive.....	40
4.4. Uticaj COVID-19 na likvidnost banaka u svijetu	41
5. UPRAVLJANJE LIKVIDNOŠĆU NA PRIMJERU STUDIJE SLUČAJA BANKARSKOG SEKTORA FEDERACIJE BOSNE I HERCEGOVINE	42
5.1. Likvidnost bankarskog sektora u Federaciji Bosne i Hercegovine	42
5.1.1. Upravljanje likvidnošću u bankarskom sektoru FBiH	43
5.2. Uzroci hiperlikvidnosti banaka	44
5.3. Uticaj upravljanja likvidnošću na poslovni rezultat banaka	46

5.4. Studija slučaja banaka u Federaciji Bosne i Hercegovine	47
5.4.1. Raiffeisen banka FBiH	48
5.4.2. Intesa Sanpaolo banka	50
5.5. Prijedlog optimalnog modela upravljanja likvidnošću banaka u Federaciji BiH	52
6. ZAKLJUČAK.....	54
REFERENCE.....	56

POPIS TABELA

Tabela 1: Obezbjedenje likvidnih sredstava i njihova potražanja	12
Tabela 2. Izračunavanje indeksa likvidnosti aktive.....	20
Tabela 3. Izloženost banke rizicima	29
Tabela 4. Efekti promjene kamatne stope na kreditni portfolio banke.....	31
Tabela 5. Bilans stanja Raiffeisen banke za period 2016-2021 (mil. KM)	48
Tabela 6. Bilans uspjeha Raiffeisen banke za 2016-2021 godinu (mil. KM)	48
Tabela 7. Finansijski pokazateljima za likvidnost Raiffeisen banke od 2016. do 2021(mil. KM)	49
Tabela 8. Bilans uspjeha Intesa Sanpaolo banke za 2016-2021 godinu (000 KM).....	50
Tabela 9. Bilans stanja Intesa Sanpaolo banke za 2016-2021 godinu (000 KM).....	50
Tabela 10. Finansijski pokazatelji za likvidnost Intesa Sanpaolo banke od 2016. do 2021(mil KM).....	50

POPIS SLIKA

Slika 1. Ukupnost rizika banke.....	33
Slika 2. Grupisanje sredstava kao model upravljanja aktivom banke	37
Slika 3. Alokacija sredstava kao model upravljanja aktivom.....	37

POPIS GRAFIKONA

Grafikon 1. Stepen sadašnje vrijednosti potraživanja banke	10
Grafikon 2. Likvidnost banke kao razlika dospelih potraživanja i dospelih obaveza.....	13
Grafikon 3. Neto finansijske obaveze uz pomoć BIS modela plana dospijeca	19

POPIS SKRAĆENICA

BIS - Banka za međunarodna poravnanja

LCR - Liquidity Coverage Ratio (omjer pokrića likvidnosti)

TLAC - Total Loss Absorbing Capacity (ukupni omjer kapitala u odnosu na rizik)

ALM - Asset and Liability Management (upravljanje aktivom i pasivom)

ALCO - Asset and Liability Committee (Odbor za upravljanje aktivom i pasivom)

COVID-19 - Coronavirus disease 2019

1. UVOD

Banke su među najvažnijim finansijskim institucijama u zemljama u tranziciji, pa od njihove sigurnosti, stabilnosti i sposobnosti upravljanja rizicima zavisi poslovanje svih ostalih sektora. Svakodnevnim posredovanjem između onih koji posjeduju viškove novčanih sredstava i onih koji nemaju dovoljno novčanih sredstava, banke utiču na privredni rast. Međutim, ukoliko u svom poslovanju postanu nelikvidne, one nisu u mogućnosti da ispunjavaju svoju osnovnu ulogu, te dolazi i do rizika od povećanja nepovjerenja u bankarski sistem i mogućnosti nastanka finansijske krize.

Likvidnost predstavlja sposobnost banaka da ispunjavaju svoje finansijske obaveze na vrijeme i na odgovarajući način. Upravljanje likvidnošću je jedan od najvažnijih aspekata u bankarskom sektoru i ključan je faktor za stabilnost i održivost poslovanja banaka. Uprkos značajnosti likvidnosti, bankarski sektor u Federaciji Bosne i Hercegovine (FBiH) je suočen sa izazovima u upravljanju likvidnošću (Kraljević, 2020).

U proteklih nekoliko godina, bankarski sektor u FBiH se suočio sa nizom izazova, uključujući finansijsku krizu i uticaj pandemije COVID-19. Ovi izazovi su uticali na stabilnost i likvidnost banaka, što je dovelo do promjena u njihovom poslovanju. U uslovima globalne ekonomske krize, likvidnost je postala jedan od ključnih faktora koji utiču na uspjeh poslovanja u bankarskom sektoru. Likvidnost predstavlja sposobnost banke da u svakom trenutku ispuni sve svoje obveze prema klijentima i drugim finansijskim institucijama, te da pritom održi stabilnost svojih poslovnih aktivnosti. U kontekstu FBiH, likvidnost bankarskog sektora igra izuzetno važnu ulogu u održavanju finansijske stabilnosti, a time i u cjelokupnoj ekonomiji. Pored toga, likvidnost je također jedan od osnovnih faktora koji utječu na rizik koji banke preuzimaju, što dalje utiče na njihove poslovne rezultate. U proteklih nekoliko godina, bankarski sektor u FBiH se suočio sa brojnim izazovima u pogledu likvidnosti. U okviru ovog istraživanja, cilj nam je bio analizirati promjene u likvidnosti bankarskog sektora u periodu pred-covid, tokom pandemije i nakon pandemije te utvrditi kako su te promjene utjecale na poslovne rezultate banaka. Za postizanje ovog cilja, u radu su korištene različite metode analize podataka, poput finansijske analize i statističkih metoda, kako bismo stekli uvid u promjene u likvidnosti bankarskog sektora u FBiH u različitim vremenskim razdobljima. U ovom radu također su razmotrene i neke od najboljih praksi u upravljanju likvidnošću u bankarskom sektoru, koje mogu biti korisne za daljnje unapređenje ove ključne oblasti poslovanja. Osim toga, razmatrane su i neke od politika i propisa koji se primjenjuju u FBiH u vezi s upravljanjem rizikom likvidnosti u bankama. Kroz analizu likvidnosti bankarskog sektora u FBiH u periodu pred-covid, tokom pandemije i nakon pandemije, ovaj rad pruža uvid u važnost upravljanja likvidnošću u bankarskom sektoru i njegov uticaj na poslovne rezultate banaka. Sve ove informacije mogu biti od koristi regulatornim tijelima, bankarima i drugim dionicima u finansijskom sektoru za daljnje unapređenje poslovanja i stabilnosti finansijskog sektora u FBiH.

Likvidnost predstavlja sposobnost i spremnost finansijske organizacije da izvršava preuzete obaveze u rokovima njihovog dospijeca, dok je rizik likvidnosti vjerovatnoća da banka raspoloživim novčanim sredstvima neće biti u stanju podmiriti svoje dospjele obaveze. Međutim, likvidnost banke treba shvatiti ne samo kao sposobnost podmirivanja dospjelih obaveza, već kao osnovno načelo poslovanja banaka. U tom smislu treba razlikovati likvidnost pojedinog potraživanja, likvidnost aktive kao i likvidnost ukupnog poslovanja banke.

Sama tema istraživanja je likvidnost bankarskog sektora u Federaciji Bosne i Hercegovine u periodu prije COVID-19 pandemije, tokom same pandemije i nakon nje. Tema je od velike važnosti jer upravljanje likvidnošću predstavlja jedan od ključnih faktora uspjeha bankarskog sektora, a pandemija je imala značajan uticaj na poslovanje banaka u cijelom svijetu, uključujući i Federaciju Bosne i Hercegovine. Ovim istraživanjem se želi utvrditi da li se likvidnost bankarskog sektora u Federaciji Bosne i Hercegovine značajno promijenila tokom pred-COVID, COVID i post-COVID perioda, te da li je ova promjena utjecala na poslovne rezultate banaka. Također, želi se ispitati primjenjuje li bankarski sektor adekvatnu politiku i upravljanje likvidnošću u skladu sa Odlukom Agencije za bankarstvo FBiH o minimalnim standardima za upravljanje rizikom likvidnosti, te može li primjena odgovarajućih strategija i instrumenata za mjerenje i upravljanje likvidnošću pomoći bankarskom sektoru Federacije Bosne i Hercegovine u neutraliziranju negativnih efekata na poslovanje i povećanju poslovnog rezultata.

Mogućnost prestanka rada banke usljed nelikvidnosti, kao jednog od osnovnih rizika u bankarskom poslovanju, u uskoj je vezi sa drugim rizicima i često ima negativan efekat na uspješno i profitabilno poslovanje banaka zbog čega je održavanje likvidnosti stalna obaveza banke i osnovna pretpostavka za održivost na finansijskom tržištu, kao i *conditio sine qua non* za uspostavljanje i očuvanje povjerenja u bankarski sistem, njegovu sigurnost i stabilnost.

Kada su u pitanju banke u Federaciji BiH, Agencija za bankarstvo Federacije BiH (Agencija za bankarstvo, 2017) je donijela Odluku o minimalnim standardima za upravljanje rizikom likvidnosti banaka koja sadrži minimalne standarde koje je banka dužna da osigura i održava u procesu upravljanja ovim rizikom, odnosno minimalne standarde za kreiranje i provođenje politike likvidnosti koja obezbjeđuje sposobnost banke da potpuno i bez odlaganja izvršava sve obaveze na dan dospijeca.

Na osnovu svega navedenog možemo zaključiti da je postizanje i održavanje uredne likvidnosti preduslov normalnog poslovanja banke zbog čega funkciji upravljanja likvidnošću treba dati posebnu pažnju kako bi se sistem upravljanja konstantno usavršavao i unapređivao. Tome bi doprinijelo kada bi se utvrdili pokazatelji i standardi koji bi omogućili jedinstven pristup mjerenju, planiranju i upravljanju likvidnošću kako u pojedinačnoj banci tako i na nivou cjelokupnog bankarskog sistema. U uslovima nepostojanja instrumenata novčanog tržišta, unapređenjem ovih standarda poslovanja omogućilo bi se plasiranje viška likvidnih sredstava banaka u dugoročne plasmane i tako dao

impuls snažnijem kreditiranju sektora stanovništva i privrede, kao i bržem oporavku privrede. U isto vrijeme došlo bi i do povećanja odnosa zajmova i depozita, te bi se smanjila ovisnost o vanjskim izvorima finansiranja koji su podložni ekonomskim ciklusima.

Kroz detaljno istraživanje literature, prikupljanje i analizu podataka, te primjenu odgovarajućih istraživačkih metoda, ovo istraživanje će pokušati dati relevantne i korisne uvide u stanje likvidnosti bankarskog sektora u Federaciji Bosne i Hercegovine u vrijeme pandemije COVID-19 i njene posljedice na poslovanje banaka.

2. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

2.1. Cilj istraživanja

Cilj ovog rada je analizirati likvidnost bankarskog sektora Federacije Bosne i Hercegovine u razdobljima pred-COVID, COVID i post-COVID vremena, uzimajući u obzir trendove kretanja likvidnosti i njezin uticaj na poslovne odluke. Poseban fokus stavljen je na istraživanje rizika likvidnosti banaka, te pronalaženje optimalnih strategija upravljanja likvidnošću kako bi se osigurala stabilnost finansijskog sektora i poticao ekonomski razvoj Federacije Bosne i Hercegovine. U sklopu istraživanja analiziraće se i učešće bankarskog sektora u jačanju likvidnosti finansijskog sektora.

2.2. Predmet istraživanja

U skladu s ciljem istraživanja, predmet istraživanja ovog rada obuhvaća niz tema koje su povezane s likvidnošću bankarskog sektora u Federaciji Bosne i Hercegovine. To uključuje:

- Likvidnost i upravljanje likvidnošću kao ključne faktore u održavanju stabilnosti bankarskog sektora u različitim ekonomskim uslovima.
- Instrumenti i strategije za mjerenje i upravljanje likvidnošću i rizikom likvidnosti, uključujući procjenu kvalitete likvidnosti, identifikaciju rizika likvidnosti i razvoj adekvatnih strategija upravljanja rizikom likvidnosti.
- Praćenje trendova kretanja likvidnosti bankarskog sektora u različitim razdobljima, uključujući pred-COVID, COVID i post-COVID vremena.
- Proces upravljanja likvidnošću u kontekstu ostvarivanja boljeg poslovnog rezultata banaka i povezanosti s ekonomskim razvojem Federacije Bosne i Hercegovine.
- Način implementacije i efekti primjene Odluke Agencije za bankarstvo Federacije Bosne i Hercegovine o minimalnim standardima za upravljanje rizikom likvidnosti u bankarskom sektoru.

2.3. Hipoteza/istraživačko pitanje

2.3.1. Glavna hipoteza

Na osnovu definisanog predmeta istraživanja, određena je i polazna hipoteza rada, koja glasi:

H0: Likvidnost bankarskog sektora Federacije Bosne i Hercegovine se značajno promijenila tokom pred-covid, covid i post-covid perioda, a ova promjena je utjecala na poslovne rezultate banaka.

Ako istraživanjem uspijemo dokazati prvu hipotezu, tj. da je likvidnost bankarskog sektora značajno promijenjena tokom pred-covid, covid i post-covid perioda, a ova promjena je uticala na poslovne rezultate banaka, to bi značilo da je važno razmotriti uticaj promjena u likvidnosti na poslovne rezultate banaka. Ovo bi moglo doprinijeti razvoju novih strategija upravljanja likvidnošću koje bi bile prilagođene različitim okolnostima i koje bi pomogle bankama u poboljšanju poslovnih rezultata.

2.3.2. Alternativne hipoteze

Alternativne hipoteze glase:

H1: Bankarski sektor Federacije Bosne i Hercegovine primjenjuje adekvatnu politiku i upravljanje likvidnošću u skladu sa Odlukom Agencije za bankarstvo FBiH o minimalnim standardima za upravljanje rizikom likvidnosti.

Ako uspijemo dokazati drugu hipotezu, tj. da bankarski sektor Federacije Bosne i Hercegovine primjenjuje adekvatnu politiku i upravljanje likvidnošću u skladu s Odlukom Agencije za bankarstvo FBiH o minimalnim standardima za upravljanje rizikom likvidnosti, to bi potvrdilo da banke u BiH pridaju veliku važnost upravljanju likvidnošću i da su u skladu s regulatornim zahtjevima u ovom području. Ovo bi moglo biti korisno u poboljšanju povjerenja u bankarski sektor u BiH i smanjenju rizika za sve uključene strane.

H2: Primjena odgovarajućih strategija i instrumenata za mjerenje i upravljanje likvidnošću može pomoći bankarskom sektoru Federacije Bosne i Hercegovine u neutraliziranju negativnih efekata na poslovanje i povećanju poslovnog rezultata.

Ako uspijemo dokazati treću hipotezu, tj. da primjena odgovarajućih strategija i instrumenata za mjerenje i upravljanje likvidnošću može pomoći bankarskom sektoru Federacije Bosne i Hercegovine u neutraliziranju negativnih efekata na poslovanje i povećanju poslovnog rezultata, to bi moglo doprinijeti razvoju novih strategija upravljanja likvidnošću koje bi mogle poboljšati poslovne rezultate banaka u BiH. To bi moglo doprinijeti stabilnosti finansijskog sektora u BiH i općenito pozitivnom ekonomskom razvoju zemlje.

2.4. Očekivani doprinos teze teoriji i praksi

Očekivani doprinos istraživanja bi bio višestruk, kako teorijski, tako i praktično.

S obzirom na to da postoje ograničeni podaci o likvidnosti bankarskog sektora u Bosni i Hercegovini, ovo istraživanje bi moglo dati doprinos u formiranju boljeg razumijevanja likvidnosti i upravljanja likvidnošću u bankarskom sektoru Federacije Bosne i Hercegovine, kao i njenog uticaja na poslovne rezultate banaka u pred-covid, covid i post-covid periodu.

Također, dokazivanje ili opovrgavanje hipoteza bi moglo pružiti korisne smjernice za bankarski sektor Federacije Bosne i Hercegovine u upravljanju likvidnošću i povećanju poslovnog rezultata, te pomoći u primjeni odgovarajućih strategija i instrumenata za mjerenje i upravljanje likvidnošću.

Konačno, ovakvo istraživanje bi moglo dati doprinos i teorijskom znanju o upravljanju likvidnošću u bankarskom sektoru, s obzirom na to da bi se rezultati mogli upotrijebiti za razvijanje novih teorijskih modela za mjerenje i upravljanje likvidnošću u ovom sektoru. Osim toga, rad može koristiti i finansijskim institucijama da prepoznaju svoje slabosti u upravljanju likvidnošću i rizikom likvidnosti, spoznaju načine da ih otklone, te unaprijede funkciju upravljanja istim što će u krajnjem slučaju omogućiti da postignu dugoročnu stabilnost i profitabilnost.

2.5. Cilj istraživanja

U istraživanju, formulisanju i prezentiranju podataka, koristiće se odgovarajuća kombinacija naučnih i istraživačkih metoda, među kojima su najznačajnije:

1. Metoda analize - ova metoda će biti korištena za procjenu likvidnosti i rizika likvidnosti u bankarskom sektoru Federacije Bosne i Hercegovine tokom pred-covid, covid i post-covid perioda.
2. Induktivna metoda, koja će omogućiti da se na osnovu rezultata provedenih u istraživanju stvori jasnija slika problema koji se istražuje;
3. Metoda dokazivanja i osporavanja, koja će biti upotrebljavana da bi se na osnovu detaljnije analize spoznala potreba za dokazivanjem odnosno osporavanjem hipoteze;
4. Komparativna analiza - ova metoda će se koristiti za uspoređivanje likvidnosti i upravljanja likvidnošću u bankarskom sektoru Federacije Bosne i Hercegovine s drugim bankarskim sektorima u regiji i svijetu.
5. Analiza relevantne literature - ova metoda će se koristiti za prikupljanje informacija o teorijama, konceptima i praksama u upravljanju likvidnošću u bankarskom sektoru i za uspoređivanje s nalazima istraživanja u drugim zemljama.

6. Studija slučaja - ova metoda će se koristiti za detaljniju analizu kako pojedine banke upravljaju likvidnošću i kako su se nosile s negativnim efektima na likvidnost tokom pred-covid, covid i post-covid perioda. Za studiju slučaja banke u Federaciji Bosne i Hercegovine korišteni su sledeći koraci:
 - a. Odabir banaka - prvi korak je odabir banaka koje će biti uključene u studiju slučaja. Možete odabrati nekoliko banaka različitih veličina i sa različitim modelima poslovanja.
 - b. Prikupljanje podataka - slijedeći korak je prikupljanje podataka o odabranim bankama u pred-covid, covid i post-covid periodu. Podaci bi trebali uključivati finansijske izvještaje, izvještaje o likvidnosti i druge relevantne dokumente.
 - c. Analiza podataka - nakon prikupljanja podataka, slijedi analiza podataka kako bi se utvrdilo kako su banke upravljale svojom likvidnošću u pred-covid, covid i post-covid periodu. Ovo uključuje analizu njihovih strategija upravljanja likvidnošću i mjera koje su poduzete kako bi se osigurala likvidnost.
 - d. Identifikacija ključnih faktora - nakon analize podataka, trebali bismo identificirati ključne faktore koji su utjecali na likvidnost banaka u Federaciji Bosne i Hercegovine tokom pred-covid, covid i post-covid perioda. Ovo može uključivati makroekonomske faktore, regulatorne promjene, rizike specifične za banku i druge relevantne faktore.
 - e. Zaključci - na kraju, temeljem identificiranih ključnih faktora, možete izvući zaključke o tome kako su banke u Federaciji Bosne i Hercegovine upravljale svojom likvidnošću u pred-covid, covid i post-covid periodu te predložiti strategije upravljanja likvidnošću koje bi se mogle primijeniti u budućnosti.

Kombinacija metoda analize, induktivne metode, metode dokazivanja i osporavanja, komparativne analize, studije slučaja i analize relevantne literature, pružit će cjelovit uvid u problematiku upravljanja likvidnošću u bankarskom sektoru Federacije Bosne i Hercegovine. Također, ove metode omogućuju i uspoređivanje s drugim bankarskim sektorima u regiji i svijetu, što može biti korisno u procjeni učinkovitosti i konkurentnosti bankarskog sektora u BiH. Također, studija slučaja će omogućiti detaljnu analizu praksi pojedinih banaka i njihovog upravljanja likvidnošću u različitim periodima, što će pružiti vrijedne uvide za teoriju i praksu.

Naprijed navedene metode primjenjivat će prvenstveno putem analize literature, studija, članaka, stručnih časopisa, udžbenika, monografija, periodičnih publikacija, te korištenjem elektronskih baza podataka kao i drugih dostupnih izvora.

3. POJAM I ZNAČAJ LIKVIDNOSTI

Kada je u pitanju likvidnost, u teoriji se pojavljuje niz definicija koje nastoje izraziti suštinu likvidnosti. Tako Vlado Leko i Alen Stojanović smatraju da je banka likvidna ukoliko je sposobna udovoljavati svojim obavezama u rokovima njihovog dospijea (Leko i Stojanović, 2018, str. 66), dok Miroljub Hadžić ističe važnost likvidnosti kao ključnog principa uspješnog i efikasnog poslovanja banke, ukazujući na sposobnost banke da u svakom trenutku može odgovoriti na obaveze prema svojim klijentima (Hadžić, 2008, str. 360).

Nadalje, Igor Živko i Vinko Kandžija smatraju da likvidnost banke predstavlja sposobnost banke da udovolji svim predviđenim i nepredviđenim finansijskim zahtjevima svojih klijenata, te da osigura dodatne izvore za pribavljanje potrebnih sredstava banke (Živko i Kandžija, 2014, str. 283), dok Periša Ivanović likvidnost definiše kao sposobnost banke da obezbijedi sredstva za rast pozicija aktive i da izmiri svoje obaveze po dospijecu, bez izlaganja neočekivanim gubicima (Ivanović, 2009, str. 383).

Također, Bazelski komitet za bankarsku superviziju izdaje smjernice i preporuke za regulisanje i nadzor banaka u cijelom svijeta. Kada se radi o likvidnosti, Bazelski komitet preporučuje bankama da osiguraju dostatnu likvidnost za pokrivanje svojih finansijskih obveza u slučaju krize ili drugih neplaniranih događaja. Konkretno, Bazelski komitet je razvio "Likvidnosne standarde Bazel III" koji sadrže preporuke i smjernice za osiguravanje adekvatne likvidnosti banaka. Ovi standardi uključuju zahtjeve za održavanje određene razine likvidnosti u odnosu na obveze banke u određenom razdoblju, primjenu stres testova kako bi se provjerila sposobnost banke da se nosi sa stresnim uvjetima i krizama te druge mjere za osiguravanje likvidnosti. Dakle, Bazelski komitet za bankarsku superviziju ističe iznimnu važnost likvidnosti banaka i preporučuje primjenu odgovarajućih standarda kako bi se osiguralo da banke imaju dovoljno likvidnosti za ispunjenje svojih finansijskih obveza u svim okolnostima (Basel Committee on Banking Supervision, 2023).

Na osnovu navedenih definicija, možemo reći da je likvidnost banke sposobnost i spremnost iste da izvršava preuzete obaveze u rokovima njihovog dospijea.

Finansijska institucija se smatra likvidnom ukoliko ima konstantan pristup odmah raspoloživim sredstvima po realnoj cijeni, tačno u vrijeme kada su ta sredstva potrebna što bi značilo da je banka likvidna kada posjeduje odgovarajući iznos odmah raspoloživih sredstava kada su ista potrebna ili da može na vrijeme obezbijediti likvidna sredstva putem pozajmice ili prodajom kapitala.

Nedostatak dovoljnog nivoa likvidnosti za banku može biti jedan od prvih znakova ozbiljnih problema. Na primjer, banka koja se suočava sa smanjenim nivoom depozita moraće se okrenuti sigurnijim likvidnim sredstvima. Uz vjerovatnoću da ostale institucije neće odobriti nova sredstva instituciji koja prolazi kroz teškoće, bez dodatnog obezbjeđenja ili veće kamatne stope, isto može dovesti do smanjenja prihoda ugrožene institucije uz mogućnost

bankrotstva. Može se desiti da banka, ukoliko ne može povećati nivo svoje likvidnosti, nije u stanju nastaviti poslovanje, mada je u tehničkom smislu i dalje solventna.

Likvidnost treba razlikovati od naizgled sličnog pojma solventnosti koji također označava sposobnost banke da ispunjava obaveze, ali u drugom vremenskom okviru, sa drugačije postavljenim izvorima problema i sa diferenciranim metodama ostvarenja. Naime, likvidnost ima kratkoročno ili čak dnevno značenje, dok solventnost ima dugoročni karakter, odnosno trajnu sposobnost banke u domenu ispunjenja svojih finansijskih obaveza. To zapravo znači da banka može biti solventna, ali nelikvidna ukoliko se radi o prolaznim ili lako otklonjivim likvidnosnim teškoćama.

U rijedim situacijama, banka može biti likvidna, ali nesolventna što znači da, iako trenutno ispunjava obaveze, brzo će se naći u nesavladivim problemima. Pozicija likvidnosti banke proizilazi, prije svega, iz njene bilansne strukture. Tako se u aktivi banke nalaze instrumenti sa različitim stepenom likvidnosti, od najlikvidnije pozicije kao što je novac na računu centralne banke, do najnelikvidnije, poput zgrade sa opremom i slično.

Odobreni zajmovi se također smatraju nelikvidnom aktivom, mada imaju različite rokove dospijea, što su rokovi vraćanja kraći, to je aktiva manje nelikvidna, a kako se pasivi bilansa banke nalaze i likvidne obaveze, povjerioci mogu u svakom momentu tražiti novac vezano za depozite ili kredite. S druge strane, u pasivi se nalaze i obaveze banke sa dužim rokovima vraćanja bilo da je riječ o depozitima ili primljenim kreditima.

Vanbilansne pozicije također mogu uticati na likvidnost. Kreditne linije mogu biti iskorištene u vremenskom profilu koji unaprijed nije saglediv u potpunosti. Osim toga, banke u vanbilansnim pozicijama imaju i date garancije koje se mogu aktivirati u budućnosti. Problem održavanja adekvatnog stepena likvidnosti banaka otežava i činjenica da banke vrše ročnu transformaciju sredstava, budući da deponenti banaka teže da drže sredstva sa kraćim rokovima, dok korisnici kredita u principu nastoje da koriste sredstva sa dužim rokovima vraćanja.

Veći stepen likvidnosti i bolju bilansnu strukturu imaju banke koje posjeduju povoljniju ročnu i tržišnu performansu aktive koja uključuje kraće rokove dospijea; stabilan depozitni potencijal (bolji odnos dugoročnih u odnosu na kratkoročne depozite); duže rokove dospijea obaveza kao i diverzifikovanu strukturu plasmana, u smislu dospijea, povoljnih kamata i boljeg boniteta komitenata.

Menadžment banke mora kontrolisati ročni debalans između izvora i plasmana sredstava kako bi likvidnost bila operativno obezbijeđena. Banka će imati stalnu likvidnost, ako ima sposobnost da svoje novčane obaveze izmiri o rokovima njihovog dospijea. Likvidnost banke u najvećoj mjeri zavisi od njene sposobnosti pravilnog vođenja depozitnih i kreditnih poslova, zbog čega se poseban značaj u vođenju poslovne politike banke treba dati depozitnim poslovima. Njihova važnost proizilazi iz same činjenice da čine veći dio izvora sredstava banke, pa je od izuzenog značaja da banka obaveze po osnovu novčanih depozita

izmiri po njihovom dospjeću, što često nije u stanju jer je depozitna sredstva usmjerila na plasmane ili kredite koji se ne mogu vratiti na vrijeme.

Banka ima priliku održati svoju likvidnost i putem kreditne funkcije, ali pod uslovom da uskladi rokove vraćanja kredita sa rokovima vraćanja depozita, te da osigura veće kamate po kreditima od kamata na deponovana novčana sredstva. Upravljanje likvidnošću je od izuzetne važnosti za svaku banku, jer nelikvidnost jedne finansijske institucije može imati posljedice na cjelokupan finansijski sistem. Krize koje se poslednjih nekoliko godina dešavaju na globalnom finansijskom tržištu ukazuju na povećanu kompleksnost likvidnosti i potrebu za njenim upravljanjem i supervizijom.

Suština problema upravljanja likvidnošću finansijske institucije može se opisati u dvije rečenice (Rose, 2005, str. 350):

Rijetko se događa da je potražnja za likvidnošću jednaka ponudi likvidnih sredstava u bilo kom određenom vremenskom trenutku. Finansijska kompanija se stalno suočava ili sa deficitom ili suficitom likvidnosti.

Postoji ustupak za ustupak kada je u pitanju likvidnost i rentabilnost. Što je više izvora sredstava na raspolaganju za podmirivanje potražnje likvidnosti, to se više smanjuje očekivana rentabilnost finansijske institucije, pod uslovom da ostali faktori ostanu nepromijenjeni.

Vječiti problem menadžmenta u želji da ostvari odgovarajuću rentabilnost jeste obezbjeđenje dovoljnog stepena likvidnosti. Rješavajući probleme likvidnosti, banka se suočava sa troškovima obezbjeđenja likvidnih sredstava, uključujući kamatu za pozajmljena sredstva i troškove propuštenih mogućnosti neostvarenih prihoda zbog eventualne prodaje prihodovne aktive. Menadžment mora napraviti procjenu pomenutih troškova u odnosu na hitne potrebe za likvidnim sredstvima. Ukoliko se banka suoči sa viškom likvidnosti, taj je višak potrebno odmah investirati kako bi se izbjegli troškovi propuštenih mogućnosti po neiskorištenim sredstvima koji ne ostvaruju prihod.

Posmatrano s druge strane, upravljanje likvidnošću podliježe riziku promjene kamatnih stopa i riziku da likvidna sredstva ne budu raspoloživa u potrebnoj količini. Ako kamatne stope porastu, sredstva koja banka namjerava da proda izgubit će na vrijednosti, a neka će morati prodati s gubitkom. Rezultat će biti mali obim povećanja likvidnih sredstava od prodaje i smanjenje prihoda zbog gubitaka. Osim toga, usljed porasta komatnih stopa i povećanje sredstava putem pozajmica će biti skuplje. Ukoliko zajmodavci likvidnosti smatraju da je banka izložena većem riziku nego ranije, ista će platiti kamatu po većoj stopi da bi pozajmila potrebna likvidna sredstva, ili će zajmodavci odbiti odobrenje likvidnih sredstava takvoj instituciji.

Na osnovu naprijed navedenog, zaključujemo da likvidnost banke treba shvatiti ne samo kao sposobnost podmirivanja dospjelih obaveza, već kao osnovno načelo poslovanja banaka, a u

tom smislu treba razlikovati likvidnost pojedinog potraživanja, likvidnost aktive, kao i likvidnost ukupnog poslovanja banke.

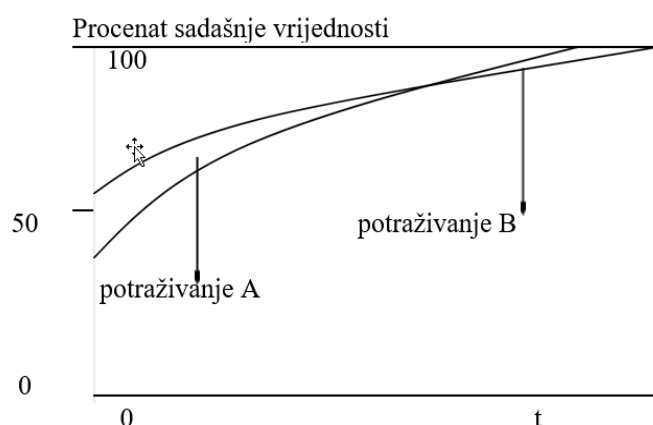
3.1. Likvidnost pojedinog potraživanja

Imovinu banke čini njena aktiva koja se manjim dijelom sastoji iz imovine poput zgrada, opreme, informatičkih rješenja i slično, a većim dijelom iz kratkoročnih i dugoročnih potraživanja u domaćoj i u stranim valutama. Budući da je likvidnost obilježje nekog potraživanja koje se u kratkom roku može unovčiti bez značajnijeg gubitka, pri ocjeni istog treba voditi računa o tri elementa:

1. vjerojatnoće da se potraživanje može pretvoriti u novac u kratkom roku,
2. vjerojatnoće da se prilikom te transakcije može postići odgovarajuća cijena i
3. vjerojatnoće da se u određenom razdoblju gore navedene vjerojatnoće neće promijeniti.

Kretanje sadašnje vrijednosti pojedinog potraživanja prikazano je u grafikonu 1 iz kojeg možemo zaključiti da potraživanje banke ima određeni stepen likvidnosti čiji je raspon od 0 do 1 i koji zavisi od vremenske dimenzije, odnosno od vremena u kojem se može pretvoriti u novac. Najveći koeficijent likvidnosti 1, imaju novčana sredstva, za razliku od nelikvidne imovine poput zgrade ili opreme čiji je koeficijent dosta manji od 1, a nerijetko i bliži koeficijentu 0. U praksi se pokazuje da likvidnost pojedinog potraživanja zavisi kako o kvaliteti dužnika, prinosu kojeg takav finansijski instrument nosi, tako i o funkcionisanju tržišta na kojem se dugovi i potraživanja kupuju i prodaju.

Grafikon 1. Stepen sadašnje vrijednosti potraživanja banke



Izvor: Jurman, A. (2005), str. 6

3.2. Likvidnost aktive

Likvidnost aktive može se definisati kao proces nesmetanog pretvaranja novčanih sredstava u kreditne i nekreditne plasmane i obratno, pretvaranja potraživanja banke po svim osnovama (glavnica, kamate, naknade itd.) i u svim pojavnim oblicima (kredit, vrijednosni papir, ček, mjenica itd.) u novčana sredstva ugovorenom, odnosno planiranom dinamikom (Jurman, 2005, str. 6).

Likvidna aktiva mora imati 3 karakteristike (Rose, 2005, str. 352):

1. Spremno tržište da bi mogla da se konvertuje u gotovinu bez odlaganja.
2. Realno stabilnu cijenu tako da, bez obzira na to koliko brzo aktiva mora da se proda ili koliko je obimna prodaja, tržište treba da bude dovoljno veliko da može da apsorbira prodaju bez znatnijeg opadanja cijene.
3. Likvidna aktiva mora da bude povratna, što znači da prodavac može da povрати svoje prvobitne investicije (glavnicu) sa malim rizikom od gubitka.

Često se bankarska likvidna aktiva naziva primarnim rezervama likvidnosti, kako bi se naglasila njena važnost u odbrani likvidnosti banke. Likvidna aktiva banke obuhvata gotovinu u blagajni, sredstva na računu centralne banke i depozite po viđenju kod drugih banaka.

Pored toga što ispunjava obavezu držanja obavezne rezerve, likvidna aktiva banke ima funkciju i prve linije odbrane od drugih pritisaka na likvidnost, pri čemu se njen nivo usklađuje sa procijenjenim dnevnim deficitima gotovine koji zahtijevaju tu formu pokrivanja. Naime, veći iznosi dnevnih gotovinskih deficita mogu biti pokriveni korištenjem ili prodajom kratkoročnih vrijednosnih papira ili REPO kredita kada su u pitanju manje banke, dok velike banke svoj dnevni nedostatak gotovine pokrivaju međubankarskim kreditima.

3.3. Likvidnost ukupnog poslovanja banke – ponuda i potražnja likvidnosti

Likvidnost banke u smislu njenih potraživanja i obaveza, može se definisati kao količina novčanih sredstava koja je utvrđena na osnovu izračuna razlike distribucije dospjelih potraživanja i distribucije dospjelih obaveza banke.

Najveći pritisak potražnje za sredstvima banke dolazi u slučaju povlačenja sredstava klijenata sa svojih depozitnih računa i zahtjeva svojih klijenata za odobravanje kredita. Ostali izvori potražnje likvidnih sredstava podrazumijevaju otplatu ranijih zaduženja, plaćanja poreza na prihod ili gotovinskih dividendi dioničarima.

Kako bi odgovorile na potražnju za likvidnim sredstvima, banke se usmjeravaju na potencijalne izvore sredstava. Najvažniji izvor sredstava su novi depoziti klijenata i otplata zajmova što osigurava sredstva za zadovoljenje novih potreba likvidnosti, a što se također

može postići i prodajom aktive, te vrijednosnih papira. Osim navedenog, likvidnost se može postići iz prihoda od prodaje nedepozitnih usluga i zaduživanjem na tržištu novca, što je vidljivo u sljedećoj tabeli:

Tabela 1: Obezbjedenje likvidnih sredstava i njihova potražanja

LIKVIDNA SREDSTVA SE OBEZBJEĐUJU OD:	POTRAŽNJA ZA LIKVIDNOŠĆU DOLAZI USLJED:
Depozita klijenata	Povlačenja depozita od strane klijenata
Prihoda od prodaje nedepozitnih usluga	Kreditnih zahtjeva kvalitetnih klijenata
Otplate zajmova od strane klijenata	Otplate nedepozitnih potraživanja
Prodaje kapitala	Troškova poslovanja i poreza na formiranje i prodaju usluga
Zaduživanja na tržištu novca	Plaćanja gotovinskih dividendi dioničarima

Izvor: Rose S. i P. (2005), str. 348

Navedeni izvori ponude i potražnje određuju neto poziciju likvidnosti u bilo kojemvremenskom trenutku. Neto pozicija likvidnosti (L) u vremenu (t) predstavlja razliku obebijedenih tokova likvidnosti u banci ili drugoj finansijskoj ustanovi i potražnje za likvidnošću od navedenih institucija.

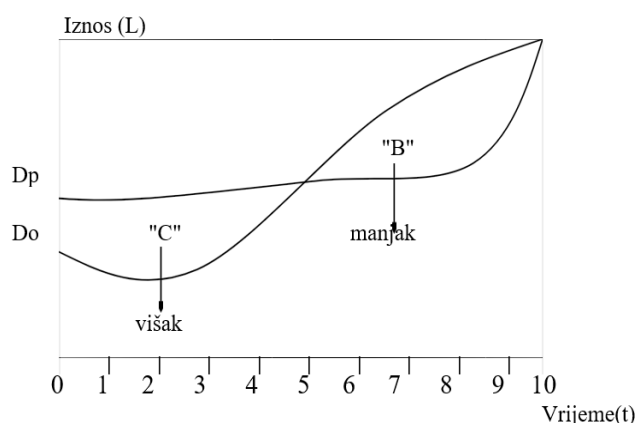
Kada je ukupna potražnja je veća od ukupne ponude, banka se mora pripremiti za manjak likvidnosti i odlučiti kada i na koji način će nadoknaditi nedostatak likvidnih sredstava.

S druge strane, ako je ukupna likvidnost veća od potražnje za istom, menadžment banke se suočava sa viškom likvidnih sredstava koje na najbolji način treba investirati sve dok ista ne budu potrebna za pokriće potrebnih likvidnih sredstava u budućnosti.

Neke potrebe za likvidnim sredstvima su hitne, pa tako banka koja se suočava sa povlačenjem depozita, mora koristiti odmah raspoloživa sredstva putem pozajmica od drugih finansijskih institucija kako bi riješila hitne potrebe za likvidnim sredstvima.

Dugoročnija potražnja za likvidnošću javlja se kao rezultat sezonskih i cikličnih faktora, pa se tako više sredstava angađuje u jesen i ljeto zbog godišnjih odmora, raspusta i slično. Predviđanje dugoročnih potreba za likvidnošću omogućava bankama veći izbor alternativnih izvora sredstava, nego što je to slučaj kod zadovoljenja hitnih potreba za likvidnošću.

Grafikon 2. Likvidnost banke kao razlika dospelih potraživanja i dospelih obaveza



Izvor: Jurman, A. (2005), str. 7

- Vrijeme(t)
- Dp - distribucija dospelih potraživanja
- Do - distribucija dospelih obaveza

U grafikonu 2 je krivom "Dp" prikazan kompletan iznos dospelih potraživanja, a krivom "Do" kompletan iznos dospelih obaveza u određenom vremenu "t". "L" je iznos kojim banka treba raspolagati na kraju razdoblja "t" da bi podmirila svoje dospjele obaveze. U razdoblju $0 < t < 5$ likvidna (novčana) sredstva veća su od dospelih obaveza (površina C), dok su u razdoblju $5 < t < 10$ dospjele obaveze veće od dospelih potraživanja i banka ulazi u zonu nelikvidnosti. Površina B pokazuje odstupanje likvidnosti ispod potreba (Jurman, 2005, str. 7-8).

Navedeni grafikon omogućava pogled u likvidnost i nelikvidnost banke u određenom razdoblju i ukazuje u koje vrijeme banka može viškove novčanih sredstava plasirati, a kada i za koje vrijeme treba pribaviti kratkoročna sredstva za likvidnost zbog sanacije problema nelikvidnosti. Dakle, likvidnost banke treba posmatrati u statičkom i dinamičkom smislu, a stvaranje potrebnih novčanih sredstava ne samo pretvaranjem potraživanja u novčana sredstva unutar aktive, već cjelokupnim poslovanjem banke i klijenata koji putem nje obavljaju svoje poslovanje (Jurman, 2005, str. 8).

3.4. Struktura likvidnosti

Likvidna sredstva i rezerve likvidnosti mogu se podijeliti na primarnu i sekundarnu likvidnost. Ova podjela izvršena je prema stepenu likvidnosti pojedinih dijelova aktive banke, odnosno vrste plasmana, a sa aspekta vremenske raspoloživosti istih u svrhu plaćanja ili likvidiranja dospelih obaveza.

Primarna likvidnost kao prva i osnovna rezerva likvidnosti predstavlja prvu branu nelikvidnosti i obuhvata najlikvidnije finansijske oblike aktive (sredstva na žiro računu, gotovina, čekovi, devize i slično) i treba da obezbijedi ispunjavanje svih obaveza banke. Struktura sredstava primarne rezerve mijenja se kako se kreće odnos transakcionih depozita na računu banke i potrebnog iznosa gotovine u njenoj blagajni, budući da dolazi do svakodnevne konverzije između ova dva oblika primarnog novca. Primarna likvidnost ima funkciju amortizacije tekućih promjena priliva i odliva sredstava bez smanjenja kreditne aktivnosti banke.

Sekundarna likvidnost je dopunska rezerva primarnoj i čine je novčana sredstva u aktivni bilansa koja se veoma brzo mogu upotrijebiti kao likvidna novčana sredstva. U slučaju neplaniranih promjena kada dođe do većeg odliva sredstava kojeg banka ne može nadomjestiti iz primarnih izvora likvidnosti, banka mora intervenisati sredstvima sekundarne ili dopunske aktivnosti.

U razvijenim bankarskim sistema, poput SAD-a, rezerve likvidnosti banke dijele se na: ukupne i potrebne rezerve, višak rezervi, te posuđene i slobodne rezerve, tako što ukupne rezerve čini zbir potrebnih i viška rezervi; slobodne rezerve čini razlika između viška rezervi i posuđenih rezervi, a višak rezervi predstavlja razliku ukupne rezerve i potrebnih rezervi.

U zemljama sa razvijenim finansijskim tržištem, sekundarne rezerve sastoje se iz državnih vrijednosnih papira koje se efikasno i u prije roka dospijeća mogu unovčiti bez gubitaka. Sekundarne rezerve čine veći dio sredstava banke jer su kamate na primarne rezerve niske ili ih uopšte nema. Primarna i sekundarna rezerva stalno variraju ovisno od viška ili manjka primarnih rezervi i situacije na tržištu vrijednosnih papira (ako su primarne rezerve veće, sekundarne su manje i obratno, a visina i jednih i drugih zavisi od veličine, tipa i politike likvidnosti banke). Banke zapadnih zemalja imaju samostalnost prilikom formiranja ovih izvora likvidnosti.

Sa svojom ulogom pokriva povećane potražnje za kreditima, neočekivanog odliva gotovine, sekundarne rezerve obnavljaju ukupni likvidni potencijal banke, nadomjestujući nedostatak primarnih rezervi. Dva su načina na koji banka može nadomjestiti svoje primarne rezerve:

- formiranjem sekundarnih rezervi i
- korištenjem kredita za likvidnost kod centralne banke.

Formiranje sekundarnih rezervi treba da ima prioritet iz slijedećih razloga (Alijagić, 2008, str. 341):

- kredit za likvidnost predstavlja skup izvor i način pokrivanja deficita za likvidnim sredstvima,
- prilikom dobijanja kredita za likvidnost mogu se javiti problemi,

- kredit za likvidnost predstavlja negativni prinos za banku, za razliku od sekundarnih rezervi koje nose adekvatan kamatni prinos,
- banka treba da vodi računa o granicama svoje zaduženosti,
- rezerve likvidnosti predstavljaju bolji izvor likvidnosti, pogotovo kada su potrebe za likvidnošću trajnije, a ne povremene.

Kreditni za likvidnost centralne banke ili tercijarna likvidnost kako je pojedini autori nazivaju predstavljaju klasičan način obezbjeđenja dodatne likvidnosti koji je nastao kao rezultat nerazvijenog finansijskog tržišta u kojem banke upravljajući pasivom nisu mogle obezbijediti likvidna sredstva. Riječ je o tzv. diskontnom šalteru putem kojeg banke, založivši državne vrijednosne papire, mogu dobiti krakoročne kredite kod centralne banke. Tri su vrste kredita centralne banke za likvidnost:

1. Kratkoročni krediti za prilagođavanje bilansne strukture, posebno kada dođe do neočekivanog odliva depozita. Njegovi korisnici su manje banke, s rokom vraćanja do 30 dana i mogućnošću prolongiranja tog roka,
2. Sezonski kratkoročni krediti za pokriće debalansa između kreditnih zahtjeva i visine depozita i
3. Vanredni kratkoročni krediti za pokriće likvidnosti u slučaju neočekivanih događaja.

Kamatna stopa na ove kredite je u pravilu iznad tržišne kamatne stope kako bi se obezbijedilo da banke nemaju ekonomskog uporišta za povlačenje sredstava po ovoj kreditnoj liniji, osim u krajnjim slučajevima nedobijanja kredita na finansijskom tržištu. Mnogi autori dovode u pitanje opravdanost postojanja diskontnog šaltera centralne banke koji je nastao u uslovima nerazvijenog finansijskog tržišta, smatrajući da sve zdrave i solventne banke mogu kupovati novac na finansijskom tržištu u smislu savremenog upravljanja svojom pasivom. Međutim, ovaj stav se teško može primijeniti u praksi, pa u novije vrijeme prevladava mišljenje da banke treba više da koriste kredite za likvidnost budući da manje i često srednje banke nemaju pristup finansijskom tržištu zbog čega bi morale držati velike primarne i sekundarne rezerve likvidnosti. U praksi se stoji na stanovištu da čak i veće banke, koje mogu angažovati dodatna likvidna sredstva na finansijskom tržištu, trebaju imati mogućnost uzimanja sredstava kod centralne banke kao kreditora krajnje instance¹, pri čemu se može očekivati

¹ Kreditor krajnje instance odnosi se na centralnu banku koja djeluje kao posljednji izvor likvidnosti za banke u slučaju da su iscrpljeni svi drugi izvori financiranja. To znači da u slučaju kada banke imaju poteškoće u pristupu likvidnosti, primjerice u situacijama kada klijenti žele podići velike iznose depozita ili se dogodi kriza povjerenja u bankarski sistem, banke se mogu obratiti centralnoj banci za dodatnu likvidnost. U tom slučaju, centralna banka može djelovati kao kreditor krajnje instance, pružajući finansijska sredstva koja su dostupna samo u vanrednim situacijama i po posebnim uslovima. Primjer, centralna banka može pružiti likvidnost kroz operacije otvorenog tržišta, zajmove po povoljnijim kamatnim stopama ili druge oblike finansijske podrške. Kao kreditor krajnje instance, centralna banka obično postavlja stroge uslove za dodjelu likvidnosti, uključujući zahtjeve za osiguranje i kontrolu rizika, kako bi se osigurala stabilnost bankarskog sistema i sprječilo prekomjerno korištenje ovih sredstava.

da centralna banka postavlja oštrije uslove banci koja izgubi sposobnost rješavanja problema likvidnosti isključivo na tržišnim principima.

Centralna banka kao kreditor krajnje instance ima naglašen značaj u zemljama u razvoju, koji bi postepeno mogao da opada sa razvojem finansijskog tržišta tih zemalja. Osim navedenog, banke bi trebalo više da koriste kredite za likvidnost u periodima povećanih stopa inflacije, kada je povećana tražnja za likvidnim sredstvima na nivou sektora privrede, kao i oscilacija u kamatnim stopama, pa će u razdobljima niže kamatne stope, banke više koristiti kredite za likvidnost i smanjiti obim formiranja rezervi likvidnosti i obratno.

Ostali načini obezbjeđenja likvidnosti na finansijskom tržištu su:

- međubankarski krediti za likvidnost,
- aranžmani o rekupovini sredstava
- depozitni certifikati banaka.

Međubankarski krediti za likvidnost predstavljaju preraspodjelu sredstava na računu centralne banke uz naplatu, odnosno plaćanje kamate. Riječ je superkratkoročnim kreditima bez pokrića u vidu vrijednosnih papira.

Ovi krediti bazirani su na suficitima i deficitima likvidnih sredstava banaka koje svoje žiro račune i račune obavezne rezerve vode kod centralne banke. Banke putem međusobnih kreditnih aranžmana vrše privremenu raspodjelu viška ili manjka sredstava na računima centralne banke uz odgovarajuću naknadu – kamatu.

Karakteristika američkog sistema je da manje banke imaju više sredstava na računu centralne banke, jer same moraju obezbijediti rezerve likvidnosti, tako da često dolaze u situaciju viška likvidnih sredstava koje mogu, na kratak rok, ustupiti drugim bankama uz odgovarajuću kamatu.

Aranžmani o rekupovini (repo) sredstava su noviji oblik superkratkoročnih kredita, koje mogu koristiti osim banaka i drugi učesnici u tržišnim transakcijama. Kod repo aranžmana vrši se prodaja finansijske aktive, uz obavezu prodavača da u određenom kratkom roku kupi tu istu aktivu po unaprijed dogovorenoj cijeni. Ročnost ovih aranžmana kreće se od jednog dana (overnight repos) do nekoliko mjeseci (term repos), pri čemu se kao pokriće koriste državne obveznice.

Formalno se radi o kupoprodaji, budući da banka prodaje vrijednosne papire za novac, ali zbog obaveze povratne transakcije, suštinski prizilazi da se radi o kreditu na bazi kolaterala, a kamatna stopa se dodaje glavnici.

Postoji i mogućnost obratne transakcije o rekupovini kada banke prvo kupuju vrijednosne papire uz obavezu prodaje istih uz određenu kamatu i u utvrđenom terminu. Ovaj način

obezbjeđenja likvidnih sredstava naročito je razvijen u savremenim tržišnim ekonomijama gdje banke drže veliki obim vrijednosnih papira.

Depozitni certifikati (CD, CDs) su značajan instrument upravljanja pasivom u savremenom bankarstvu, a naročito u SAD. Banka emituje svoje depozitne certifikate koja mogu biti sa kraćim i dužim rokovima vraćanja, ovisno da li banke žele da obezbijede likvidnost ili povećaju svoj kreditni potencijal. Ukoliko banka procijeni da će doći do njene nelikvidnosti, ona veoma brzo može ponuditi emisiju svojih depozitnih certifikata, a zbog većih kamatnih stopa nego na državne blagajničke zapise, banka će prodajom certifikata doći do potrebnih dodatnih likvidnih sredstava. Proaktivno i precizno planiranje i usklađivanje rokova priliva i odliva novčanih sredstava predstavlja osnovni preduslov uspješne politike likvidnosti banaka, dok su primarna i sekundarna likvidnost osnovni elementi otklanjanja nesolventnosti iz tekućih oscilacija u kretanju novčanih sredstava.

3.5. Mjerenje likvidnosti

Izloženost banke riziku likvidnosti može se izraziti statičkim i dinamičkim pokazateljima. Statički pokazatelj se bazira na likvidnoj imovini koja se upoređuje ili sa ukupnom imovinom ili određenim obavezama koje dospijevaju u određenom trenutku. Prednost ove metode je njegova jednostavnost i praktičnost, ali je u praksi otežana tačna diferencijacija sredstava usljed neizvjesnog tržišnog kretanja.

Kod dinamičkog pokazatelja likvidnosti, vrši se projekcija novčanih tokova u budućem vremenskom razdoblju i shodno tome utvrđuje potreba za likvidnim sredstvima, pri čemu se sva sredstva klasifikuju prema starosnoj strukturi. Nedostatak ovog modela je ograničenost raspoloživosti određenih podataka vezanih za starosnu strukturu sredstava i obaveza, kao mogućnosti procjene stepena naplate potraživanja.

Postoji više načina za mjerenje izloženosti banke riziku likvidnosti" (Saunders, 2006, str. 579-584):

1. Izjava o neto likvidnosti banke
2. BIS pristup: plan dospjeća/analiza scenarija
3. Usporedbe omjera u istoj skupini
4. Index likvidnosti
5. Finansijski jaz i finansijske obaveze

Isto tako, podaci iz knjige "The Liquidity Risk Management Guide: From Policy to Pitfalls" autorice Dimitris Chorafas, predstavljaju se sljedeće metode za mjerenje likvidnosti banke: mjerenje novčanog toka, mjerenje dostupnosti novca na kratki rok i mjerenje potencijalnog negativnog uticaja na likvidnost (Chorafas, 2021, str. 69).

3.5.1. Izjava o neto likvidnosti

Koristan alat za mjerenje pozicije likvidnosti koji daje mjeru neto likvidne pozicije banke na način da popisuje izvore i načine korištenja likvidnosti jeste Izjava o neto likvidnosti. Banka likvidna sredstva može nabaviti na 3 načina:

- prodajom likvidne aktive uz niske troškove transakcije i mali rizik cijene,
- posuđivanjem sredstava na tržištu novca i
- iskorištavanjem suficita novčanih rezervi iznad iznosa potrebnog za zadovoljenje obaveznih rezervi.

Kada se zbir izvora sredstava oduzme od zbira korištene likvidnosti banke (posuđena sredstva) dobije se neto likvidna pozicija banke koja može biti pozitivna ili negativna.

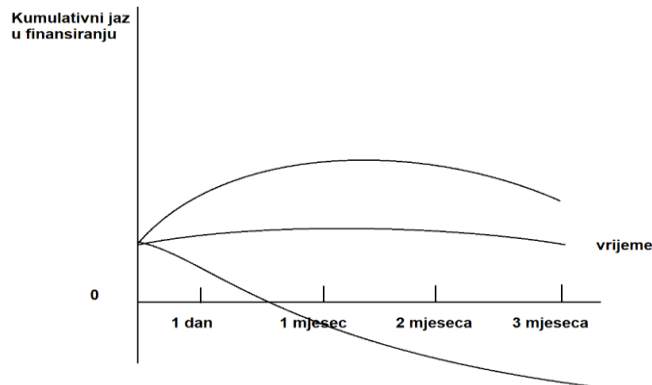
3.5.2. BIS pristup: plan dospijeća/analiza scenarija

Uvidjevši značaj likvidnosti, banka za međunarodna poravnanja – BIS načinila je metodu planiranja dospijeća za mjerenje rizika likvidnosti i neto finansijskih obaveza. Mjerenje likvidnosti obuhvata procjenu novčanih priljeva u odnosu na odljeve svakodnevno tokom određenom razdoblja. Relevantni vremenski okvir za upravljanje likvidnošću zavisi od prirode poslovanja, mada je obično veoma kratak (preporuka BIS-a je 5 dana za za institucije koje se oslanjaju na kratkoročno finansiranje). Banka koja je manje ovisna o kratkoročnom finansiranju, može aktivno upravljati, analizirati i nadgledati svoje neto finansijske obaveze tokom dužeg razdoblja.

S obzirom da se likvidnošću obično upravlja pod normalnim okolnostima, BIS upozorava da banke moraju biti spremne na upravljanje i u drugačijim uslovima. Analiza likvidnosti iz tog razloga obuhvata stvaranje i analiziranje različitih scenarija tipa „šta ako“, kojima banka pokušava da opravda pozitivna i negativna kretanja likvidnosti, uzimajući u obzir interne i eksterne faktore. Također je potrebno odrediti pravovremenost novčanih priljeva i odljeva u planu dospijeća koji se može razlikovati u zavisnosti od scenarija do scenarija.

Razvoj profila likvidnosti prema svakom scenariju, može se prikazati sledećim grafikonom br. 3.

Grafikon 3. Neto finansijske obaveze uz pomoć BIS modela plana dospijeća



Izvor: Saunders, A. (2006), str. 581

Na grafikonu možemo vidjeti razvoj kumulativnog neto viška ili manjka sredstva u usporedbi sa glavnim scenarijem (normalni uslovi, opšta kriza na tržištu, kriza specifična za banku). S ovim profilom, banka može provjeriti tačnost i dosljednost njenih pretpostavki za likvidnost. Na primjer, visokokvalitetna banka u normalnim okolnostima može izgledati vrlo likvidno i takvo stanje zadržati tokom opšte krize na tržištu, ali može biti pogođena pojavom krize specifične za banku.

Suprotno tome, banka koja nije visokokvalitetna, može biti istovremeno nelikvidna i u opštoj i u krizi specifičnoj za banku.

3.5.3. Upoređivanje omjera u istoj skupini

Banka može mjeriti izloženost riziku likvidnosti poredeći sljedeće ključne odnose i karakteristike bilansa sa istim kod banaka slične veličine i tržišta:

- Posuđena sredstva prema ukupnoj aktivi – odnos pokazuje koji dio aktive je finansiran tuđim sredstvima, što sa stanovišta likvidnosti pokazuje veću zavisnost banke o tržištu i deponentima
- Osnovni depoziti prema ukupnoj aktivi – odnos ukazuje na orjentisanost banka na prikupljanje depozita kao stabilnih izvora ili na kreditna zaduženja kod drugih banaka
- Krediti prema depozitima - da li banke kreditne plasmane finansiraju iz depozitnih izvora kao najstabilnijih, odnosno da li i koliko banke preferiraju ulaganje prikupljenih depozita u razne oblike nekreditnih plasmana, u cilju poboljšanja svoje likvidnosti

- Obaveze kreditiranja prema ukupnoj aktivi - kreditni plasmani, u pravilu, su teže unovčivi prije roka dospijeća od vrijednosnih papira i drugih vrsta nekreditnih plasmana

Ukoliko se banka prilikom finansiranja kredita oslanja na kratkoročna tržišta novca umjesto na depozite, odnosno da ima visok odnos kredita prema depozitima i posuđenim sredstvima u odnosu na ukupnu aktivu, isto u budućnosti može dovesti do krize likvidnosti ako je banka na granici posuđivanja na tržištu kupljenih sredstava. Visok odnos kreditnih obaveza prema ukupnoj aktivi ukazuje na potrebu većeg stepena likvidnosti za finansiranje pomenutih obaveza. Banke koje imaju niske obaveze, u pravilu su manje izložene riziku likvidnosti od banaka sa visokim obavezama.

3.5.4. Index likvidnosti

Index likvidnosti mjeri veličinu mogućeg gubitka banke u slučaju nagle prodaje imovine u odnosu na normalnu tržišnu cijenu. Ukoliko krenemo od pretpostavke da aktivu banke čine gotovina, krediti, vrijednosni papiri i imovina, u tabeli 2 je moguće izračunati indeks likvidnosti ukupne aktive. Knjigovodstvena vrijednost aktive je 1.000 novčanih jedinica i banka očekuje naplatu cjelokupnog potraživanja u rokovima koji su ugovoreni. Ako dođe do problema u održavanju likvidnosti banka će potraživanja unovčiti po sadašnjoj, tržišnoj vrijednosti. Pod pretpostavkom perfektnog tržišta, indeks likvidnosti predstavljao bi odnos između tržišne i knjigovodstvene vrijednosti: $9.200 : 10.000 = 0,92$. Međutim, potražnja je različita u zavisnosti od imovine, što znači da se u izračunavanje treba uključiti i vjerojatnoću prodaje imovine banke, pa je ispravnije indeks likvidnosti izračunati kao:

$$8345 : 10.000 = 0,8345.$$

Tabela 2. Izračunavanje indeksa likvidnosti aktive

Opis	Vrijednost imovine	Tržišna cijena	Vjerojatnoća prodaje	Tržišna cijena X vjerovatnoća prodaje
Gotovina	1.000,00	1.000,00	1	1.000,00
Kredit	4.000,00	3.800,00	0,90	3.420,00
Vrijednosni papiri	3.000,00	2.700,00	0,95	2.565,00
Realna imovina	2.000,00	1.700,00	0,80	1.360,00
Ukupno	10.000,00	9.200,00		8.345,00

Izvor: samostalna obrada autora

Indeks likvidnosti aktive kreće se od 0 do 1 i zapravo pokazuje gubitak koji bi banka imala ako bi morala unovčiti svoju aktivu prije ugovorenih rokova dospijeca. U konkretnom primjeru to bi bilo $(1 - 0,8345) \times 100 = 16,55\%$.

3.5.5. Finansijski jaz i finansijske obaveze

Ovaj način mjerenja usmjeren je na depozitni novac i njegovo zadržavanje u banci, kao glavni izvor sredstava za finansiranje prosječnih kredita banke. Finansijski jaz ili gap likvidnosti se definiše kao razlika između prosječnih bankovnih kredita i prosječnih depozita, ili (Saunders, 2006, str. 583) :

$$\text{Financijski jaz} = \text{prosječni kredit} - \text{prosječni depoziti}$$

Ako je ta razlika pozitivna, banka je mora finansirati likvidnom i novčanom aktivom ili posuđivanjem sredstava na tržištu.

Zbir finansijskog jaza i likvidne aktive čini finansijsku obavezu, odnosno posuđena sredstva koja variraju u zavisnosti od nivoa depozita i kredita i iznosa likvidne aktive. Što je veći finansijski jaz i likvidna aktiva banke, to je količina sredstava koje banka treba posuditi na tržištu novca veća, kao i izloženost problemima likvidnosti uzrokovanih tim odnosom.

Povećanje finansijskog jaza upozorava na probleme s likvidnošću u budućnosti, jer ukazuje na povećano povlačenje depozita i povećanje kredita zbog izvršavanja kreditnih obaveza. Ukoliko kreditna ograničenja nadmaše finansijske obaveze, banka bi mogla postati nesolventna.

Pored navedenih načina mjerenja likvidnosti, treba naglasiti da ključnu komponentu u mjerenju i rješavanju rizika likvidnosti i sa njim povezanih troškova ima planiranje likvidnosti. Adekvatno planiranje omogućava da menadžeri donose odluke o prioritnim posuđivanjima sredstava i prije pojave problema sa likvidnošću, što će smanjiti troškove sredstava i iznose viška rezervi likvidnih sredstava koje banka mora imati.

3.6. Strategije likvidnosti

Politika rezervi likvidnosti, s osnovnim ciljem formiranja optimalne visine i strukture rezervi likvidnosti, zauzima važno mjesto u okviru ukupne politike likvidnosti banaka. Za rezervu likvidnosti smatra se da je optimalna kada banka može obavljati svoju kreditnu aktivnost i izvršavati sve svoje dospjele obaveze o roku njihovog dospijeca. Optimizacija rezervne aktive banke podrazumijeva formiranje i držanje što nižeg nivoa likvidnih sredstava banke u obliku rezervi kao imobilisanog dijela sredstava njenog kreditnog potencijala, ali uz zahtjev da minimizacijom rezervne aktive ne bude ugrožena likvidnost banke (Alijagić, 2008, str. 348).

Politika optimalne likvidnosti svodi se dakle, na postizanje maksimalne likvidnosti uz minimalne rezerve. Optimalna likvidnost podrazumijeva nepostojanje neiskorištenog kreditnog potencijala, zadovoljenje tražnje za kreditima, postizanje optimalne ročne transformacije sredstava, sigurnost rentabilnosti banke, ostvarenje minimalne stope rizičnih plasmana itd.

Kada su u pitanju strategije koje banka može koristiti za postizanje optimalne likvidnosti, nabrojaćemo četiri strategije po redoslijedu njihove dominacije u bankarstvu razvijenih zemalja:

1. Strategija kratkoročnih komercijalnih zajmova
2. Strategija utrživih aktiva
3. Strategija likvidnosti na bazi plasmana sa anticipiranim dohotkom
4. Strategija upravljanja pasivom

Prve tri strategije vezuju se za upravljanje aktivom bilansa banke, dok je četvrta strategija usmjerena na pribavljanje novih likvidnih sredstava.

3.6.1. Strategija kratkoročnih komercijalnih zajmova

U XIX vijeku strategija komercijalnih kredita je dominirala kreditnom politikom banaka. Ova teorija polazi od toga da se banke bave isključivo odobravanjem kratkoročnih kredita sa rokovima dospjeća do 90 dana i prirodnim obnavljanjem likvidnih sredstava banaka nakon isteka ugovorenih rokova dospijeća.

Banke su u tom periodu sa depozitima po viđenju, kao vrlo kratkoročnim obavezama, formirale depozitne potencijale, iz čega je prihvaćena i koncepcija plasiranja samo kratkoročnih kredita. U krajnjoj liniji, ova strategija je obezbjeđivala likvidnost bankama, jer su u vrlo kratkim vremenskim razmacima dosijevali ranije plasirani krediti, a vraćena sredstva banka je ponovno mogla plasirati kroz kratkoročne kredite ili ih zadržati, ukoliko ocijeni da nema dovoljno likvidnih sredstava u svojoj aktivi.

Nedostatak ove strategije je što je pretpostavljala formiranje kreditnog potencijala banaka isključivo sa depozitima po viđenju, kao i da ostvarenje kreditnog potencijala bude isključivo u vidu kratkoročnih robnih kredita. Evaluacijom bankarstva, proširivao se način formiranja kreditnih potencijala banke u vidu povećanog značaja štednih i oročenih depozita, kao i proširenja kreditnih plasmana u smislu rokova otplate.

Dakle, ova strategija bi se mogla primijeniti u bankama specijalizovanim za davanje kratkoročnih kredita, a kako je većina današnjih banaka univerzalnog tipa, ista ne omogućava obezbjeđenje likvidnosti putem prirodnih tokova otplate.

3.6.2. Strategija kratkoročnih komercijalnih zajmova

Strategija koja ukazuje na sposobnost banke da transformiše dijelove svoje aktive u gotovinu na finansijskom tržištu, nastala je početkom XX vijeka u razvijenim zemljama. Po ovoj strategiji, banka će biti likvidna sve dok ima dovoljan obim utržive (unovčive) aktive. Dakle, pored primarne rezervne aktive, došlo je do formiranja sekundarnih rezervi koje pretežno obuhvataju kratkoročne državne vrijednosne papire koji se mogu, bez gubitaka, prodati na sekundarnom tržištu.

Usvajanje strategije utrživih aktiva povezano je sa stvaranjem dubokog finansijskog tržišta bez kojeg ne bi bilo moguće aktivirati sekundarne rezerve aktive, koje su uvele veliku npromjenu o pogledu održavanja likvidnosti banaka. Naime, banke su u situaciji da drže veće rezerve likvidnosti upravo iz razloga što veći dio rezervne aktive čini kamatonosna aktiva, pri čemu treba imati na umu da je primarna rezerva u principu nekamatonosna, pa banke žele imati što manje ove aktive. Uvođenje finansijskog tržišta je omogućilo bankama jeftiniji način držanja rezervne aktive u funkciji obezbjeđenja njihove likvidnosti. Nedostatak ove strategije je nemogućnost rješavanja nelikvidnosti pojedinačne banke, ako je veći dio bankarskog sektora pogođen istim problemom, kao i nemogućnost vođenja perfektne politike bez držanja adekvatnog nivoa rezervi likvidnosti.

U našim uslovima, ova strategija je prilično ograničena, budući na nedostatak vrste i broja vrijednosnih papira s kojima banke rade i koji se nalaze na našem tržištu.

3.6.3. Strategija likvidnosti na bazi plasmana sa anticipiranim dohotkom

Ova strategija dominirala je u razvijenim zemljama nakon Drugog svjetskog rata i podrazumijevala je orjentisanost banaka na davanje srednjoročnih i dugoročnih zajmova stanovništvu i privredi na bazi porasta štednih i oročenih depozita. Ovi zajmovi, za razliku od kratkoročnih, vraćaju se na osnovu anuitetnih programa koji sadrže otplatni plan koji je za privredu sačinjen na polugodišnjoj i godišnjoj osnovi, dok stanovništvo svoje anuitete otplaćuje mjesečno. Ova, kao i prethodna strategija, teže da likvidnost banaka bude obezbjeđena plasiranjem zajmova sa relativno kratkim rokovima povrata. Razlika između dvije navedene strategije se javlja kod ročnosti kreditnih plasmana. Naime, kod strategije utrživih aktiva, banke stavljaju težište na kratkoročne robne kredite za privredu, a kod ove strategije težište je na srednjoročnim i dugoročnim kreditnim plasmanima privredi i stanovništvu koji banci mogu obezbijediti stalan priliv sredstava u kratkom roku, što je posebno izraženo kod plasiranja kredita stanovništvu koji imaju anuitetne planove sa mjesečnom dinamikom otplate.

Još jedna pozitivna strana strategije likvidnosti na bazi plasmana sa anticipiranim dohotkom jeste činjenica da banka, po dogovorenoj dinamici kreditnih aranžmana, unaprijed može sagledati novčani priliv po osnovu plasiranih kredita stanovništvu i privredi.

S druge strane, vremenska neusklađenost potreba banke i očekivane dobiti njenih klijenata, predstavlja veliki problem za banku, a u našim uslovima rijetko se događa da banka prati i da se vezuje za profitabilnost poslova svojih klijenata.

3.6.4. Strategija upravljanja pasivom

Ova strategija koja je brzo prihvaćena od srednjih i velikih banaka, razvijena je 1960-tih godina s ciljem da banke svoju likvidnost obezbjeđuju korištenjem kredita, a ne prodajom vrijednosnih papira. Za primjenu ove strategije neophodno je postojanje razvijenog finansijskog tržišta na kojem se sredstva, putem kreditnih aranžmana, veoma lako mogu angažovati.

Univerzalna primjena ove strategije ograničena je potrebom postojanja visoko razvijenog finansijskog tržišta, raznovrsnosti vrijednosnih papira, likvidnosti ukupnog bankarskog sektora, razvijenog informacionog sistema i slično. Mada ova strategija nosi naziv upravljanje pasivom, mnogi autori smatraju da bi prikladniji naziv bio upravljanje obavezama, jer banka ne upravlja samo svojom pasivom (obavezama) u smislu da je indiferentna u odnosu na svoju aktivu.

Kada je u pitanju poslovanje naših banaka, moglo bi se reći da upravo ova teorija preovladava, jer se banke prvo preforsiraju u pogledu plasiranja kredita, a potom traže rješenja kako to prevazići dodatnim sredstvima.

Na osnovu svega navedenog, evidentno je da pomenute strategije za formiranje optimalnog nivoa likvidnosti pojedinačno ne mogu doprinijeti rješavanju problema likvidnosti u praksi, a ni njihova kombinacija nije rješenje, već samo polazna osnova za rješavanje složenog problema postizanja optimalne likvidnosti banaka.

3.7. Planiranje i kontrola likvidnosti banke

Kako bi osigurala adekvatnu likvidnost, svaka banka vrši planiranje i održavanje dnevne, sedmične, mjesečne i godišnje likvidnosti. Prilikom planiranja likvidnosti, neophodno je uzeti u obzir sve relevantne informacije koje se odnose na trendove rasta aktive i pasive, kvalitet aktive, ekonomska predviđanja i predviđanja uobičajenih kretanja za potrebama sredstava i ostalih predvidivih priliva i odliva.

Planiranje likvidnosti predstavlja značajan aspekt upravljanja likvidnošću banke i vođenja adekvatne politike likvidnosti. Suština planiranja likvidnosti zasniva se na predviđanju rasta depozita i tražnje za kreditima, kao i na aranžiranju dodatnih izvora za obezbjeđenje likvidnosti banke.

Tri su oblika projektovanja likvidnosti banke: bazični trend, kratkoročne sezonske promjene i ciklične promjene. Osnova projektovanja likvidnosti banke leži u izračunu jaza likvidnosti kao razliku između anticipiranih izvora sredstava i potencijalne upotrebe istih od strane

banke za određene vremenske intervale. Kako bi menadžment banke zatvorio jaz nelikvidnosti, potrebno je odabrati optimalnu kombinaciju koja zavisi od očekivanog trajanja jaza nelikvidnosti i očekivanog kretanja kamatnih stopa na finansijskom tržištu.

Također, potrebno je napraviti razliku između stabilnih i nestabilnih depozita. Stabilni depoziti predstavljaju depozita sa manjom učestalošću upotrebe, odnosno radi se o depozitima za koje se očekuje da će ostati nepovučeni u roku od jedne godine ili depozitima koji nisu osjetljivi na promjene tržišnih kamatnih stopa. Za stabilne depozite, banka mora napraviti procjenu u kojoj proporciji su zastupljeni u odnosu prema nestabilnim depozitima za koje se očekuje da će biti povučeni u roku od jedne godine i koji su osjetljivi na promjene kamatnih stopa na tržištu. Ciklični aspekt se odnosi na povezanost banke sa privrednim granama sa većim stepenom cikličnih oscilacija. Tako zahtjevi za kreditima u periodu visoke aktivnosti rastu iznad linije trenda, dok u uslovima recesije padaju ispod linije trenda.

S druge strane, kretanje depozita također pokazuje ciklična kretanja, budući da je rast depozita relativno nizak u vrijeme rasta, dok je u vrijeme recesije kretanje depozita ubrzano. Kada su u pitanju kamatne stope, iste imaju težnju rasta u fazama rasta privredne aktivnosti i pada u vrijeme slabe konjunktore. U periodima rasta privrednih aktivnosti Banke smanjuju iznos kratkoročnih i dugoročnih vrijednosnih papira s ciljem povećanja kreditnih plasmana koji nose veće kamatne stope, dok u periodu recesije, po pravilu banke povećavaju iznos vrijednosnih papira usljed smanjenja potražnje za kreditima. Možemo reći da se potrebe za dodatnom likvidnošću iskazuju kao zbir prognoziranog rasta zajmova i porasta obaveznih rezervi umanjene za prognozirani rast depozita. Za koja će se sredstva banka odlučiti prilikom pokrivanja jaza likvidnosti zavisi od dužine vremena projektovanog jaza i očekivanog kretanja kamatnih stopa. Ukoliko banka ocijeni da će jaz likvidnosti potrajati nekoliko dana, koristit će kratkoročne izvore sredstava za njegovo pokriće, dok će u slučaju dužeg trajanja negativnog jaza banka vjerovatno koristiti emitovanje depozitnih certifikata.

Kada je riječ o kretanju kamatnih stopa, u slučaju njihovog pada na finansijskom tržištu, menadžeri banaka smanjuju likvidnost njenog bilansa, svjesno preuzimajući rizik. Naime, u slučaju pada kamatnih stopa, menadžeri žele iskoristiti kratkoročne izvore sredstava (da bi mogli kasnije izvršiti refinansiranje po nižim kamatnim stopama) da bi produžili ročnost plasmana u cilju ostvarenja koristi iz sredstava akoja su plasirana po višim, sadašnjim kamatnim stopama. Kada menadžeri ocijene da će na finansijskom tržištu doći do porasta kamatnih stopa, dolazi od obrnute situacije. Banka u aktivi bilansa nastoji smanjiti ročnost plasmana, uz korištenje dugoročnih sredstava u pasivi bilansa. Ukoliko dođe do najmanjeg poremećaja koji može izbaciti banku iz ravnoteže, procjena kamatnih stopa na finansijskom tržištu dovodi do rizika likvidnosti banke usljed namjernog smanjivanja njene likvidnosti u očekivanju pada kamatnih stopa.

Planovi likvidnosti mogu biti operativni-kratkoročni koji se najčešće izrađuju za razdoblja poput jednog dana, sedam dana, jednog ili tri mjeseca i strateški-dugoročni koji se izrađuju na godišnjem nivou.

3.8. Načela i smjernice upravljanja likvidnošću poslovnih banaka – preporuke Bazelskog komiteta

Upravljanje likvidnošću jedna je od ključnih funkcija poslovnih banaka i od vitalnog je značaja za održavanje stabilnosti financijskog sistema. Bazelski komitet za bankarstvo nadzire razvoj međunarodnih standarda u bankarskom sektoru i izdao je smjernice za upravljanje likvidnošću poslovnih banaka koje se temelje na principu da banke trebaju biti sposobne upravljati svojom likvidnošću u uslovima normalnog poslovanja, kao i u uslovima izvanrednih situacija, poput krize likvidnosti. Neka od osnovnih načela upravljanja likvidnošću poslovnih banaka uključuju (Bank for International Settlements, Pristupano: 18.02.2023, 21:40):

1. **Prevenција krize likvidnosti:** Upravljanje rizicima likvidnosti treba biti usmjereno na prevenciju kriza likvidnosti. To podrazumijeva razvijanje sistema za procjenu rizika likvidnosti i njihovo praćenje te identifikaciju i upravljanje rizicima koji mogu dovesti do krize likvidnosti.
2. **Dostatnost likvidnih sredstava:** Banke bi trebale imati dovoljno likvidnih sredstava da se suoče s očekivanim i neočekivanim odljevima sredstava. Ovo se postiže uspostavom odgovarajućih likvidnosnih koeficijenata, kao što su omjer likvidnosti (Liquidity Coverage Ratio - LCR) i ukupni omjer kapitala u odnosu na rizik (Total Loss Absorbing Capacity - TLAC).
3. **Razvoj strategija upravljanja likvidnošću:** Banke bi trebale razviti strategije za upravljanje likvidnošću koje uzimaju u obzir različite scenarije te bi trebale testirati svoju sposobnost suočavanja s tim scenarijima. Strategije bi također trebale uzeti u obzir različite izvore likvidnosti, kao što su interbankovni zajmovi, trgovanje vrijednosnim papirima i prodaja imovine.
4. **Praćenje i izvještavanje o likvidnosti:** Banke bi trebale uspostaviti sustave praćenja i izvještavanja o likvidnosti, te bi trebale redovito provjeravati svoju likvidnost i prilagođavati strategije u skladu s promjenama u uvjetima tržišta i rizicima. Ovo se postiže uspostavom sustava za prikupljanje podataka o likvidnosti, kao i sistema za praćenje i mjerenje rizika likvidnosti. Banke bi također trebale redovito izvještavati o svojoj likvidnosti vodstvu i nadzornom odboru.

Upravljanje likvidnošću poslovnih banaka je ključno za održavanje stabilnosti financijskog sistema, a Bazelski komitet za bankarstvo je dao smjernice za postizanje tog cilja. Banke koje se pridržavaju ovih načela mogu osigurati da će biti u mogućnosti upravljati svojom likvidnošću u svim uslovima poslovanja i da će biti spremne suočiti se s neočekivanim krizama likvidnosti.

4. UPRAVLJANJE RIZIKOM LIKVIDNOSTI BANAKA

4.1. Pojam rizika u bankarstvu

U svom poslovanju banke se svakodnevno susreću sa različitim vrstama rizika koji mogu imati negativne efekte na poslovanje banke. Rizici s ekonomskog stajališta predstavljaju vjerovatnoću nastupanja nekog štetnog događaja kao što je štetan uticaj na profitabilnost. Izloženost riziku u banci se definiše kao (Matić, 2007, str. 76-77):

- nestalnost zarađivanja/ direktan gubitak na kapitalu i
- smanjena sposobnost banke da realizuje poslovne ciljeve, da u kontinuitetu vodi svoje poslovanje ili da ojača svoju poslovnu ili finansijsku poziciju.

Bankarske poslove karakterišu rizici u smislu apsolutnog ili relativnog gubitka u odnosu na očekivanja u poslovanju banaka, koji se neprestano šire sa osvajanjem novih instrumenata, strategija, finansijskog inženjeringa i novih bankarskih proizvoda. Sa promjenama kamatnih stopa, depozita, nemogućnosti vraćanja kredita od strane dužnika, te uticaja drugih faktora poput deregulacije, moralnog hazarda i proširenje banaka na poslove koji ranije nisu bili tradicionalno bankarski raste i neizvjesnost u poslovanju banaka.

U zavisnosti od sklonosti bankarskih menadžera prema riziku, svaka banka može prihvatiti više ili manje rizika, pozicionirajući se između dva ekstrema: apsolutne averzije prema riziku i apsolutnog prihvatanja rizika. Nivo prihvaćenog rizika mora biti srazmjeran sposobnosti banke da apsorbuje eventualne gubitke i ostvari prihvatljivu stopu prinosa. Generalno, viši prinosi su mogući ukoliko banka preuzme i veće rizike. Kako bi se rizici umanjili ili neutralisali, neophodno je upravljati istim u cilju optimalnog odnosa rizika i prinosa. Upravljanje rizicima obuhvata njihovu identifikaciju, mjerenje, praćenje i kontrolisanje. Dva su osnovna zadatka koje banke želi postići upravljanjem rizikom, a to je izbjeći nesolventnost banke i maksimizirati stopu prinosa na kapital uz korekciju rizika.

U vrijeme globalnog bankarskog poslovanja i trendova spajanja i pripajanja velikih banaka, prvi korak uspješnog poslovanja menadžmenta banke jeste identifikacija najvažnijih rizika.

4.2. Vrste rizika u bankarstvu

Bankarske rizike u načelu možemo podijeliti u četiri osnovne kategorije (Hennie van Greuning, 2006, str. 3):

1. finansijski,
2. operativni,
3. poslovni i

4. rizik događaja.

1. Finansijski rizik obuhvata dvije kategorije rizika; čisti ili osnovni rizik – uključuje rizik likvidnosti, kreditni i rizik solventnosti koji mogu rezultirati gubitkom ako se njima ne upravlja na adekvatan način. Špekulativni rizici kao druga kategorija finansijskih rizika, bazirani su na finansijskoj arbitraži i mogu rezultirati profitom ako je arbitraža ispravna ili gubitkom ako je neispravna. Osnovne vrste špekulativnog rizika su rizik kamatne stope i devizni ili valutni rizik.

2. Operativni rizik odnosi se na ukupnu strategiju banke; organizaciju, funkcionisanje internih sistema, usklađenost poslovanja sa procedurama i mjere zaštite od pogrešaka u poslovanju i prevara. On se sve do implementacije Bazel II regulative, nije izdvajao kao posebna kategorija, što je otežavalo njegovo mjerenje, kontrolu i upravljanje.

3. Poslovni rizik povezan je s okruženjem banke, uključujući makroekonomsko, političko, pravno i zakonodavno okruženje, kao i ukupnu infrastrukturu finansijskog sistema i platnog prometa.

4. Rizik događaja uključuje sve vanjske događaje, koji, ukoliko bi se materijalizovali mogli ugroziti finansijsku stabilnost i adekvatnost kapitala banke. Najznačajniji predstavnici ove kategorije rizika su politički i rizik krize bankarskog sektora.

Rizici su svojstveni bankarstvu i u većoj ili manjoj mjeri su stalno prisutni, a rizici kojima je banka naročito izložena u svom poslovanju su:

1. kreditni rizik,
2. rizik likvidnosti,
3. tržišni rizik
4. rizik kamatne stope
5. devizni rizik
6. rizik iz uslovnih obaveza.

Tabela 3. Izloženost banke rizicima

Finansijski rizici	Operativni rizici	Poslovni rizici	Rizici nepredviđenih događaja
Rizici uslovljeni pozicijama BS	Interne prevare	Makroekonomski rizik	Politički rizik
Rizici uslovljeni pozicijama BU	Eksterne prevare	Rizik plaćanja	Korupcija
Rizik adekvatnosti kapitala	Odnos prema zaposlenim i bezbjednost na radnom mjestu	Rizik pravnog sistema	Rizik izloženosti bankarskim krizama
Kreditni rizik	Klijenti, proizvodi i poslovna praksa	Rizik pravne odgovornosti	Ostali spoljni rizici
Rizik likvidnosti	Štete na stalnoj imovini	Rizik uskađenosti poslovanja	
Tržišni rizik	Prekid u poslovanju i pad sistema	Reputacioni rizik	
Devizni ili valutni rizik	Izvršenje, isporuka i upravljanje procesima	Rizik zemlje	

Izvor: Cerović, I. (2008), str. 130

Kreditni rizik ili rizik druge ugovorne strane definiše se kao vjerovatnoća da dužnik ili izdavatelj finansijskog sredstva neće biti sposoban platiti kamatu ili otplatiti glavnicu prema uvjetima utvrđenim sporazumom (ugovorom) o kreditu, a sastavni je dio bankarskog poslovanja (Hennie van Greuning, 2006, str. 5).

On odražava nesposobnost dužnika da svoju obavezu ispuni u ugovorenom roku ili je samo djelomično ispuni, budući da uvijek postoji mogućnost da dužnici banke ne vrate kredit u cijelosti ili djelimično, usljed čega dolazi do kreditnog gubitka. Izvori nastanka ovog rizika su različiti i obuhvataju odobrene kredite stanovništvu, privredi i preduzećima, sekjuritizovane hipotekarne kredite, kao i trgovinu vrijednosnim papirima i derivatima na finansijskom tržištu

U poslovanju banaka, kreditni rizik je konstantno prisutan, ali je bitno da ga banka minimizira i svede u granice tolerancije. Kako bi upravljao kreditnim rizikom, menadžment banke ima na raspolaganju tri mogućnosti koje uključuju:

- minimiziranje kreditnog rizika selekcijom kreditnih zahtjeva,
- primjenjivanje limita na osnovu utvrđivanja maksimalnog odnosa rizične i ukupne aktive i minimalnog odnosa likvidnih sredstava i ukupne aktive. Osim toga, limiti se mogu odrediti i prema visini kapitala i rezervi banke,
- diverzifikacija kreditnih plasmana što ima za cilj smanjenje kreditnog rizika.

U savremenom bankarstvu se izloženost kreditnom riziku mjeri procjenom očekivanog gubitka po određenoj investiciji koji zavisi od tri faktora: vjerovatnoće da dužnik neće podmiriti svoje obaveze u ugovorenim rokovima, gubitka koji bi nastao usljed nepoštovanja ugovora i izloženosti banke neplaćanju na određeni datum.

U literaturi se mogu sresti i druge vrste kreditnog rizika, kao što su:

- Rizik zemlje – javlja se u slučajevima potraživanja prema inozemnim dužnicima po odobrenim kreditima, ali i izdatim garancijama, akreditivima i slično. Za banku davaoca kredita, rizik zemlje predstavlja poseban oblik kreditnog rizika, jer banka povjerilac može doći u situaciju da nije u mogućnosti iskoristiti uobičajene instrumente naplate duga, kao kod drugih pravnih i fizičkih lica.
- Rizik prevare – ovaj rizik je često uzrok propasti mnogih banaka, koji se javlja zbog nepridržavanja načela i standarda kreditiranja (odobranje kredita prijateljima, rodbini, preduzećima povezanim sa upravom banke i slično. Povezan je s upravom, direktorima i vlasnicima banaka. Tri najveće likvidacije banaka koje su se dogodile u SAD-u posljednjih 30 godina bile su upravo rezultat rizika prevare: Franklin National Bank, New York 1974. godine – vrijednost depozita 1.450 miliona dolara, United States National Bank of San Diego, iz 1973. godine – 932 miliona USD depozita i United American Bank of Knoxville 1983. 794 mil. USD depozita (Alijagić, 2008).

O riziku likvidnosti kao riziku da naglo i neočekivano povećanje povlačenja pasive može od finansijske institucije zahtijevati likvidaciju aktive u kratkom razdoblju po niskoj cijeni (Anthony Saunders, 2006, str. 527) biće posvećena posebna pažnja u nastavku ovog rada.

Tržišni rizik predstavlja rizik kojem je banka izložena usljed nepovoljnih kretanja tržišnih cijena. Izloženost takvom riziku može nastati usljed bančinog poduzimanja namjernih špekulativnih pozicija ili može proizaći iz određenih aktivnosti trgovanja devizama (Hennie van Greuning, 2006, str. 231).

Tržišni rizici nastaju iz nestabilnosti tržišta vrijednosnih papira, dionica, valuta i robe. Nestabilnost bilo kojeg od navedenih tržišta dovodi banku do kolebanja cijena i vrijednosti finansijskih instrumenata. Banke koje imaju zadovoljavajuću likvidnost mogu se zaštititi od uslova koji vladaju na promjenljivom tržišnom okruženju, a dodatni kapital mora postojati kao zaštita za eventualne gubitke prouzrokovane ovim rizikom. Najvažniji pokazatelji

tržišnog rizika u upravljanju bankarskim i finansijskim institucijama su (Hennie van Greuning, 2006, str. 233):

- Odnos knjigovodstvene vrijednosti aktive i procjene njene tržišne vrijednosti,
- Odnos knjigovodstvene vrijednosti dioničkog kapitala i procjene njegove tržišne vrijednosti
- Tržišna vrijednost obveznica i druga fiksna prihodovna aktiva u relativnom odnosu prema njihovoj vrijednostim registrovana u knjigovodstvu banaka ili drugih finansijskih institucija
- Tržišna vrijednost obične i prioritetne dionice po jedinici, koja odražava percepciju investitora o izloženosti riziku banke ili druge finansijske institucije, kao i potencijala zarade.

Usljed ubrzanog razvoja i raznolikosti poslovanja, banke su u sve većoj mjeri izložene riziku kamatne stope i deviznom riziku kao najznačajnijim vrstama tržišnog rizika.

Rizik kamatne stope - Izloženost banke kamatnom riziku nastaje zbog promjena kamatnih stopa i ročne neusklađenosti plasmana i izvora sredstava i jedan je od najvećih i najopasnijih bankarskih rizika. Ovaj rizik ukazuje na osjetljivost kapitala i prihoda banke na promjene u kamatnim stopama. Tako npr., banka koja daje kredite sa varijabilnom-promjenljivom kamatnom stopom, izložena je mogućnosti gubitka prihoda usljed smanjenja kamatnih stopa na tržištu. S druge strane, korisnik kredita ima veće troškove prilikom otplate istog zbog povećanih kamatnih stopa na kredite, što je vidljivo u sljedećoj tabeli:

Tabela 4. Efekti promjene kamatne stope na kreditni portfolio banke

<i>Promjena kamatne stope</i>	<i>Efekti na banku</i>	<i>Rezultat uticaja</i>
Kamatne stope rastu	Negativni efekti	Odobreni krediti vrijede manje
	Pozitivni efekti reinvestiranja	novoodobreni krediti vrijede više
Kamatne stope padaju	Pozitivni cjenovni efekti	Odobreni krediti vrijede više
	Negativni efekti reinvestiranja	novoodobreni krediti vrijede manje

Izvor: Sinkey, J. (2001), str. 225

Kada dođe do promjene kamatnih stopa, prihodi banaka i najvažniji troškovi također se mijenjaju. Promjenljive kamatne stope mijenjaju i neto vrijednost banke kroz promjenu

tržišne vrijednosti aktive i pasive, a utiču i na bilans stanja i uspjeha i drugih finansijskih institucija.

Na prikupljene depozite klijenata banka može ugovoriti fiksnu kamatnu stopu, što bi banku zaštitilo od kamatnog rizika. Međutim, ako bi kamatne stope na tržištu počele padati, banka bi se suočila s oportunitetnim troškovima u svom poslovanju, odnosno u izgubljenoj koristi koju bi banka imala da je sredstva pribavila po nižim kamatnim stopama, mada fiksna kamatna stopa predstavlja sigurnost troškova izvora i jednostavnost u servisiranju duga za banku.

U nastojanju da apsorbuju kamatni rizik, banke su uvele kredite sa promjenljivom kamatnom stopom kojima se kamatni rizik prenosi na dužnika.

Devizni - valutni rizik je rizik nastanka negativnih efekata na finansijski rezultat i kapital banke usljed promjene deviznog kursa. U savremenom bankarstvu, devizni rizik ima trend rasta zbog povećanja broja deviznih transakcija i stalnih oscilacija promjenljivih deviznih kurseva. Oscilacije u deviznim kursovima su neznatne u razvijenim zemljama, dok s druge strane, u ekonomski slabije razvijenim zemljama koje nemaju jaku valutu, valutni rizik je značajan i izražava se kao rizik deprecijacije ili devalvacije domaće valute u odnosu na strane valute.

Dakle, kada dođe do promjene deviznog kursa neke valute koje se nalaze u bilansnoj strukturi banke, efekti te promjene zavise od dvije komponente:

- da li je i ukoliko jeste, u kojoj mjeri došlo do apresijacije ili depresijacije te valute
- da li je bilans aktive i pasive u toj valuti pozitivan ili negativan.

Ako dođe do apresijacije neke valute u bilansu banke, to će imati pozitivan efekat na banku ukoliko ista u toj valuti ima veću aktivu od pasive (pozitivan bilans), odnosno rast vrijednosti strane valute u aktivu banke, izražene u domaćoj valuti, će biti veći od rasta vrijednosti strane valute u pasivi banke koja je izražena u domaćoj valuti. Obratno, ukoliko se apresijacija posmatrane valute odnosi na banku koja u toj valuti ima veću pasivu od aktive (negativan bilans), za posljedicu će imati negativan imovinski efekat. Kada su u pitanju efekti depresijacije neke valute, do negativnog imovinskog efekta na banku će doći ukoliko je aktiva veća od pasive (pozitivan bilans), a u slučaju da je bilans banke u toj valuti negativan, doći će do pozitivnog efekta.

Valutni rizik banka može izbjeći putem valutnih swap operacija.² Na primjer, ako banka primi depozit u eurima, te putem swap operacije eure pretvori u američke dolare i taj iznos investira u SAD s tim da nakon tri mjeseca ponovno izvrši konverziju dolara u eure, banka

²Valutna swap operacija je ugovor dvije strane o razmjeni iznosa u različitim valutama po unaprijed dogovorenom kursu. Kod valutnog swapa, za razliku od kreditnog, dolazi do razmjene kamate i glavnice na početku i završetku posla po unaprijed utvrđenom, fiksnom kursu.

će se zaštititi od kursnog rizika. Banke bi naročito trebale da vode računa o svojim klijentima-korisnicima kredita, čiji su krediti u jednoj valuti, a sredstva ili prihod u drugoj valuti. Do negativnih kursnih razlika dolazi usljed pada vrijednosti strane u odnosu na domaću valutu, a otvorena pozicija je pozitivna ili u slučaju negativne otvorene pozicije kada vrijednost strane valute koja je izražena u domaćoj valuti poraste.

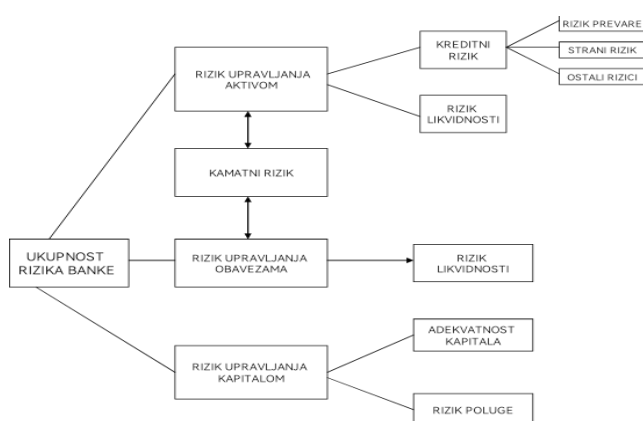
Rizik uslovnih obaveza proizilazi iz obaveze po osnovu garancija i obaveze po osnovu finansijskih fjučersa i opcija, kamatnih i valutnih svopova.

Fjučers predstavlja sporazum između dva poslovna partnera o kupovini, odnosno prodaji npr. obveznica tačno utvrđenog datuma po kursu ili cijeni koja važi na dan zaključenja sporazuma ili ugovora. Opcije su terminski ugovor u kojem jedan od partnera svoja prava iz ugovora ostvariti na finansijskom tržištu svakog dana u okviru roka navedenom u ugovoru. Svop poslovi su poslovi tržišta kapitala, poput zamjene valute sa kojom je dužniku odobren kredit, za drugu valutu u kojoj se vraća kredit (kreditni svop).

Kod uslovnih obaveza postoje tri vrste rizika: kreditni rizik koji može dovesti do aktiviranja uslovne obaveze banke. Zatim, kamatni rizik zbog činjenice da su uslovne obaveze banke vezane za neku kamatnu stopu te postoji rizik da će u momentu aktiviranja uslovne obaveze, banka morati da pozajmi novčana sredstva na finansijskom tržištu sa povećanom kamatnom stopom i kao treći, javlja se rizik likvidnosti, koji se sastoji u tome da banka unaprijed ne zna da li će se i kada njene uslovne obaveze aktivirati, a u momentu aktiviranja obaveze banka mora obezbijediti likvidna sredstva (finansijskom pozajmicom ili prodajom dijela svoje aktive).

Ukupnost rizika banke može se prikazati na slijedeći način:

Slika 1. Ukupnost rizika banke



Izvor: Alijagić, M. (2008), str. 88

Savremeno poslovanje banaka je svakodnevno izloženo postojećim i novim rizicima koje menadžment treba da identifikuje, procijeni, kontroliše i finansira. Svrha upravljanja rizicima jeste povećanje transparentnosti rizika kako bi proces upravljanja i odlučivanja istim bio efikasniji. Proaktivno upravljanje svojim rizicima omogućava banci sticanje

strateške prednosti nad konkurencijom i eliminisanje rizika u samom početku njegovog nastanka. Zadatak banaka nije da izbjegavaju rizik, jer je nemoguće da banka bude usmjerena samo na nerizične aktivnosti, već da profesionalno upravljaju tim rizicima koji će joj donijeti profit.

4.3. Upravljanje rizikom likvidnosti

Rizik likvidnosti kao rizik od smanjenja profita banke usljed nedostatka likvidnih sredstava za izmirenje dospjelih obaveza je jedan od najbitnijih rizika jer se likvidnost banke posmatra kao neophodan i veoma bitan uslov bankarstva.

Rizik likvidnosti se može definisati i kao tekući ili budući rizik u odnosu na prihode i kapital, koji se pojavljuje u slučaju da banka nije u stanju da izmiri svoje obaveze kada dospiju, a da pri tome na napravi određene gubitke (Ivanović, 2009, str. 12).

Rizik likvidnosti se javlja zbog odliva depozita, izostanaka očekivanog priliva sredstava, kao i zbog aktiviranja uslovnih obaveza (kao što su dospjele garancije na naplatu od banke) i kreditnih zahtjeva klijenata koji su značajni za banku. Većina aktivnosti banaka zavisi od njihove sposobnosti da osiguraju likvidnost svojim klijentima, pri čemu se suočavaju sa problemom ili manjka likvidnih sredstava ili nemogućnošću njihove mobilizacije na tržištu. Ročna transformacija sredstava banke je osnovni uzrok nastanka rizika likvidnosti. Za banke je karakteristično da formiraju kratkoročne izvore sredstava u vidu depozita, dok zajmove daju sa dužim vremenskim rokovima. Banke, naime, putem likvidnih izvora finansiraju nelikvidne zajmovne plasmane. To, u osnovi, dovodi do rizika likvidnosti, usljed čega banke moraju da vode računa o stepenu ročne transformacije sredstava odnosno o visini rizika likvidnosti koji se formira u toj osnovi.

Izvori bankarskih sredstava su sa kraćim rokovima dospjeća u odnosu na dospjeće plasiranih kredita iz takvih izvora sredstava čime dolazi do transformacije kratkoročnih izvora sredstava banke u njene dugoročne kreditne plasmane. Zbog takve nepravilnosti u formiranju i plasiranju bankarskih sredstava proizilazi da banke sa likvidnim sredstvima finansiraju nelikvidne kreditne plasmane što za posljedicu ima nastanak rizika likvidnosti. Usljed toga, banka mora utvrditi moguću gornju granicu ročne transformacije kratkoročnih sredstava u dugoročne plasmane. Obrnuti tip ročne neusklađenosti, neravnoteže između sredstava i plasmana (transformacija dugoročnih sredstava u kratkoročne plasmane) rijetko se susreće u praksi i ne predstavlja opasnost za banke, pogotovo ne za rizik likvidnosti.

Veća banka na finansijskom tržištu može vrlo brzo nabaviti potrebna likvidna sredstva, putem kredita, ali ukoliko dođe do velikog povećanja ročne neravnoteže, tržište može pokazati nepovjerenje u dotičnu banku usljed čega će do krize likvidnosti banke doći upravo na segmentu korištenja kredita za održavanje likvidnosti na finansijskim tržištima.

S druge strane, ako banka održava ročnu transformaciju u normalnim granicama, ne izazivajući nepovjerenje na finansijskom tržištu, privremeniproblemi likvidnosti banke

mogli bi se riješiti povećanim korištenjem novca na finansijskim tržištima ili promjenom ročne strukture kredita koje banka koristi na tržištu. Dakle, banka mora upravljati svojom imovinom i obavezama tako da je u određenom roku sposobna ispuniti sve svoje dospelje obaveze. U cilju efikasnijeg upravljanja rizikom likvidnosti, banka mora donijeti i provoditi politiku upravljanja likvidnošću koja obuhvata planiranje očekivanih novčanih odliva i dostatnih novčanih priliva za pokriće istih, kontinuirano praćenje likvidnosti i donošenje odgovarajućih mjera za sprječavanje ili otklanjanje postojećih uzroka nelikvidnosti.

Banke su također dužne da prate bilansne i vanbilansne pozicije, buduće gotovinske tokove, kao i izvore sredstava za održavanje optimalnog nivoa likvidnosti. Uspješno upravljanje rizikom likvidnosti podrazumijeva i dobru informacionu podršku, sisteme i procedure, kao i uključenost određenih struktura:

- Nadzornog odbora koji je odgovoran za implementaciju strategije upravljanja rizikom likvidnosti i donošenje odluke o cjelokupnom okviru za upravljanje istim;
- Menadžmenta koji je zadužen za primjenu politike upravljanja rizikom likvidnosti, nadzor nad implementacijom, održavanjem i upravljanjem informacionog sistema, kao i primjenu efikasnog sistema interne kontrole;
- Odbora za upravljanje aktivom i pasivom (ALCO odbor) kojeg čini stariji menadžment,
- Pojedinaца koji snose odgovornost za primjenu odgovarajućih procesa i procedura.

Kod upravljanja rizikom likvidnosti neophodno je obratiti pažnju na ravnotežu između zadovoljenja potreba za likvidnošću i oportunitetnih troškova prevelike likvidnosti koje banka može imati u slučaju držanja viška likvidnih sredstava, umjesto da ista plasira na finansijska tržišta i na osnovu toga stekne zaradu.

Upravljanje rizikom likvidnosti obuhvata 3 scenarija čiji je cilj da otkrije potencijalne slabosti u poziciji likvidnosti banke (Hennie van Greuning, 2006, str. 183):

- 1) Uredno poslovanje – ovaj scenarij je primjenljiv prilikom upravljanja korištenja depozita od strane banke
- 2) Krizna situacija – odnosi se na likvidnost u kriznim situacijama kada se značajan dio obaveza banke ne može zamijeniti, što uzrokuje smanjenje njenog bilansa
- 3) Tržišna kriza – odnosi se na opštu krizu na tržištu, gdje je ugrožen kompletan bankarski sektor ili njegov veći dio. Temelj ovog scenarija čine kvalitetni krediti.

U teoriji se spominju i u praksi banaka primjenjuju različiti modeli upravljanja likvidnošću, a najčešći su:

- 1) upravljanje likvidnošću aktive,

- 2) upravljanje likvidnošću pasive i
- 3) upravljanje likvidnošću aktive i pasive - kombinovana ili uravnotežena strategija upravljanja imovinom i obavezama banke.

Svaki od navedenih modela ima svoje karakteristike, prednosti i nedostatke i njihova primjena zavisi od mnogo faktora, kao što su veličina banke i njene karakteristike, razvijenost finansijskog tržišta, akti agencije regulativa i slično.

4.3.1. Upravljanje likvidnošću aktive

Model upravljanja aktivom zasniva se na najjednostavnijoj bilansnoj strukturi banke, u kojoj aktivu čine likvidna aktiva i zajmovi, a pasivu depoziti i krediti za likvidnost kod CB. U takvom modelu, pretpostavlja se da je formiranje depozita prepušteno deponentima koji pri datim tržišnim stopama odlučuju koji će iznos sredstava držati kao depozite.

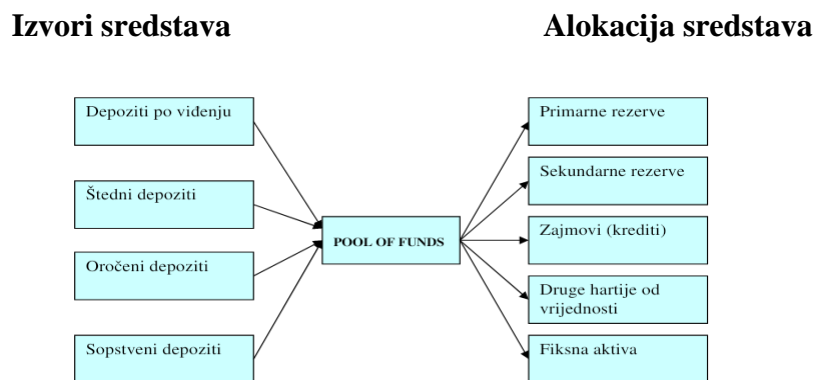
Na taj način, ključno područje donošenja odluka uprave banke bila je njena aktiva, dok je javnost određivala relativnu količinu depozita, štednih računa i ostalih izvora sredstava dostupnih bankama. Banka pasivno prima novac po osnovu neto porasta depozitnih računa i potom taj novac, nakon odbitka primarne rezerve likvidnosti, plasira u vidu bankarskih kredita. Bankari su, dakle, imali kontrolu samo nad alokacijom sredstava koja ulaze u banku odlučujući kome će se odobriti raspoložive količine kredita i pod kojim uslovima. Kako bi odbranila svoju likvidnost, banka formira primarnu rezervu likvidnosti koja se u jednostavnijem finansijskom sistemu sastoji od novca na depozitnom računu kod centralne banke, a za taj deponovani novac smanjuje se i odnos kredita i depozita (Milutin Ćirović, 2001. str. 49). Na primjer, ukoliko banka na računu centralne banke drži 10% od iznosa depozitnih obaveza, odnos zajmovi/depoziti formira se 0,9:1, pri čemu taj odnos nije fiksiran u kontekstu tržišne ekonomije.

Kada likvidnost posmatramo sa aspekta upravljanja aktivom, alokacija aktive banke je u prvom planu. Da bi banka ostala likvidna bitno je da se bankarski krediti vraćaju o rokovima dospijeca sa pripadajućom kamatom, u suprotnom će banka, usljed loše plasiranih plasmana, postati nelikvidna. Glavni uslov da banka održi svoju likvidnost, u ovom kontekstu, jeste da njeni krediti budu vraćeni o rokovima dospijeca, čime banka dolazi u povoljnu poziciju kad je u pitanju transformacija zajmova u novac.

Najveći problem pri upravljanju aktivom predstavlja odnos likvidnosti i profitabilnosti, jer dioničari žele što veću stopu profita po osnovu plasmana, što ugrožava likvidnost banke u kojoj menadžment želi povećanje likvidnosti po osnovu ostvarivanja minimalne profitabilnosti. Alocirajući sredstava u fiksnu aktivu banke (osnovna sredstva), a pri tome zanemarujući kreditne plasmane i plasmane u vrijednosne papire, menadžment banke pravi grešku, budući da navedeni plasmani donose najveći dio bankarskog profita. Dosadašnja teorija i praktična iskustva ukazuju, da su moguća tri pristupa pri upravljanju sa aktivom banke. Ti pristupi se odnose na:

- grupisanje sredstava (pool of funds) - primjenjuje se kada banka posjeduje velike iznose sredstava koje može plasirati u bilo koji oblik aktive. Obaveza je definisati likvidnost i profitabilnost, te donijeti odluku o alokaciji sredstava u dijelove aktive koji će omogućiti realizaciju ciljeva. Prema ovom modelu, alokacija sredstava se može vršiti u primarne i sekundarne rezerve, kredite, vrijednosne papire i fiksnu aktivu banke. Prioritetni zadatak menadžmenta jeste alokacija sredstava u primarne rezerve likvidnosti, koja se može u kratkom vremenu upotrijebiti za održavanje likvidnosti banke

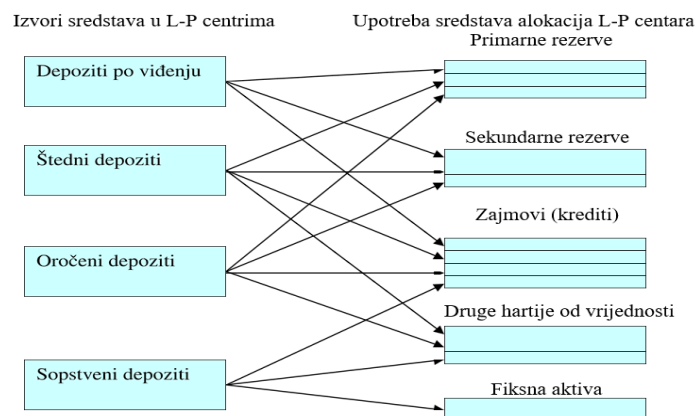
Slika 2. Grupisanje sredstava kao model upravljanja aktivom banke



Izvor: Vunjak, Nenad M., Kovačević, Ljubomir D.(2002), str.124

- alokaciju aktive - konverziju sredstava (asset allocation) - naglasak je na opštoj likvidnosti aktive, dok se zahtjevi klijenata za depozite po viđenju, štedne i oročene depozite i kapital banke stavljaju u drugi plan, a načelo profitabilnosti banke se zanemaruje. Ovaj pristup stvara profitne centre (svaki izvor sredstava u banci posmatra se pojedinačno i povezuje sa nekoliko zahtjeva vezanih za plasman sredstava, čime ti izvori dobijaju tretman profitnih centara) putem kojih banka ostvaruje efikasniju alokaciju sredstava i manje vezivanje sredstava u obliku primarne i sekundarne likvidonosne rezerve.

Slika 3. Alokacija sredstava kao model upravljanja aktivom



Izvor: Vunjak, Nenad M., Kovačević, Ljubomir D.(2002), str. 126

Na slici 2. možemo vidjeti da se depoziti po viđenju usmjeravaju u primarne i sekundarne rezerve, te dijelom u kredite. Štedni i oročeni depoziti najviše se usmjeravaju u kreditne plasmane i vrijednosne papire, zbog manje potrebe njihovog držanja u rezervama likvidnosti. Sopstveni kapital se usmjerava na kredite, vrijednosne papire i fiksnu aktivu banke, budući da je za isti potrebna neznatna rezerva likvidnosti.

- linearno programiranje – ovaj model pokušava dati odgovor na 3 pitanja: šta je problem, koje su moguće alternative za rješavanje problema i koja je alternativa najbolja. Uz kvalitetan menadžment i dobro poznavanje poslovanja koristi se simpleks metod za primjenu ovog modela. Moguće je lako prepoznati probleme u odlučivanju i odabrati najbolji način za ostvarenje likvidnosti i profitabilnosti. Nedostatak linearnog programiranja je što je teže primjenljiv u malim bankama, usljed nedovoljne kadrovske i tehničke stručnosti.

Manje banke se u upravljanju likvidnošću više oslanjaju na aktivu i prodaju njenih likvidnih dijelova kako bi podmirile tekuće potrebe za likvidnim sredstvima, budući da se ne mogu, poput velikih banaka, osloniti na brzo i povoljno pozajmljivanje sredstava na tržištu.

4.3.2. Upravljanje likvidnošću pasive

1960-tih i 1970-tih došlo je do velikih promjena u upravljanju aktivom i pasivom.

Sušтина upravljanja pasivom je rješavanje problema likvidnosti angažovanjem dodatnih sredstava na finansijskom tržištu uključujući kredite za likvidnost kod centralne banke, s osnovnim ciljem kontrole nad izvorima sredstava zajedno sa kontrolom aktive. Pokretač kontrole je bila cijena - kamatna stopa i ostali uvjeti koje je banka mogla ponuditi na depozite i posuđena sredstva kako bi postigla određenu količinu, miks i željene troškove (Rose S., 2005, str. 209).

Naime, banka koja ima potražnju za kreditima veću od njenih mogućnosti može podići pasivnu kamatnu stopu na depozite i pozajmice sa tržišta novca i sredstva će pristizati. S druge strane, banka koja obiluje sredstvima i ima klijente kojima ta sredstva može plasirati, u mogućnosti je da smanji svoje kamatne stope.

U pasivi banke nalaze se dijelovi aktive komitenata koji raspolažu viškom novčanih sredstava, za razliku od aktive banke koja prikazuje obratnu situaciju, odnosno dijelove pasive komitenata sa manjkom novčanih sredstava. U užem smislu, pasivu banke čine depozitni i nedepozitni izvori sredstava, a u širem smislu pasiva obuhvata i kapital banke. Struktura pasive zavisi i od veličine banke, pa tako veće banke imaju bolju strukturu i odnos depozitnih i nedepozitnih izvora, što se ne može reći za manje banke. Depoziti kao nadominantniji izvor sredstava obuhvataju transakcione račune, depozitne i štedne račune. Depozitni izvori se mogu podijeliti na bazične i pribavljene depozite. Bazični depoziti obuhvataju depozite komitenata i klijenata banke, dok su pribavljeni depoziti rezultat finansijskih aktivnosti banaka na finansijskom tržištu do kojih dolaze ponudom visokih,

konkurentnih kamatnih stopa. Pribavljeni depoziti koji su inače u funkciji rezerve likvidnosti banaka brže reaguju na promjene rizika i kamatnih stopa.

Prema ročnosti, depoziti se dijele na kratkoročne i dugoročne. Kratkoročni depoziti se pojavljuju u obliku salda na tekućim računima, depozita po viđenju (avista depozita), oročenih depozita do jedne godine i štednih depozita. Dugoročni depoziti odnose se na period duži od godinu dana. Banke na osnovu depozita svojim klijentima odobravaju kreditne aranžmane. Nedepozitni izvori banaka mogu biti kreditnog i investicionog karaktera- kreditni nedepozitni izvori predstavljaju kredite uzete od drugih banaka, a rezultat su međubankarskog i novčanog tržišta, kao i kredita centralne banke. Investicioni nedepozitni izvori formiraju se emisijom vlastitih vrijednosnih papira. Najčešće se emituju kratkoročni vrijednosni papiri u obliku depozitnih certifikata i blagajničkih zapisa.

Specifičan oblik nedepozitnog izvora sredstava jeste i kapital banke putem kojeg ona iskazuje svoju finansijsku sposobnost za podnošenje rizika, sigurnost i profitabilnost investicionog ulaganja u dionice i druge vrijednosne papire. Minimalan iznos kapitala putem kojeg banka može podnijeti poslovni gubitak u dužem vremenskom razdoblju naziva se standardom adekvatnosti kapitala.

Na osnovu funkcionalnog pristupa upravljanja pasivom koji podrazumijava prilagođavanje izvora sredstava potražnji za kreditima uz minimalan rizik i troškove, moguće je definisati dva načina za upravljanje pasivom bilansa banke: putem modela „grupisanja sredstava“ kojim banka stavlja naglasak na svoju likvidnost i definisanje prioriteta, dok drugi model „povećanja profitabilnih plasmana“ polazi od povećanog kreiranja sopstvenih obaveza, u cilju stvaranja izvora za odobravanje kredita komitentima banke.

Uzimajući u obzir da je dovoljno rezervisati manji izvor sredstava za očuvanje likvidnosti banke, menadžment želi što veći iznos sredstava usmjeriti kao plasman u kreditni i investicioni portofolio.

Pozajmljena likvidnost je najrizičniji način rješavanja problema likvidnosti, usljed kolebanja kamatnih stopa na tržištu novca i brzine mijenjanja raspoloživosti kredita, ali istovremeno, ovaj način upravljanja donosi najveću očekivanu dobit.

Velike banke upravljaju likvidnošću kroz svoju pasivu jer bez problema, zbog svog visokog rejtinga i povjerenja komitenata u njihovo poslovanje, mogu pozajmljivati sredstava na finansijskom tržištu. Ipak, banka se ne treba u velikoj mjeri oslanjati na svoju pasivu da ne bi prouzrokovala tendenciju smanjivanja vrijednosnih papira koji se mogu veoma lako prodati u slučaju problema sa likvidnošću.

Upravljanje pasivom banke je model koji premostuje jaz između tradicionalnog modela upravljanja aktivom, po kojem su depoziti bili glavni izvor sredstava i savremenog modela upravljanja aktivom i pasivom koji obuhvata i upravljanje vanbilansnim pozicijama banke.

4.3.3. Upravljanje likvidnošću aktive i pasive

Zbog rizika pozajmljivanja likvidnosti i troškova pretvaranja likvidnosti u aktivu, većina banaka je našla kompromisno rješenje koristeći upravljanje aktivom i pasivom, po kojoj se jedan dio potražnje za likvidnošću pretvara u aktivu, a ostale potrebe za likvidnim sredstvima se rješavaju kreditnim aranžmanima sa drugim bankama ili finansijskim institucijama.

Tehnike upravljanja koje nazivamo upravljanje aktivom i pasivom predstavljaju odbrambeni sistem finansijske institucije kada su u pitanju poslovni ciklusi i sezonski pritisci, kao i snažno sredstvo koje utiče na formiranje portfelja aktive i pasive na način koji doprinosi ostvarenju ciljeva institucije (Rose S., 2005, str. 196).

Počeci ALM modela pojavili su se 1980-tih godina u razvijenim tržišnim privredama kao odgovor banaka na promjene u privredi i finansijskim tržištima. Riječ je o istovremenom upravljanju aktivom i pasivom banaka s ciljem maksimiziranja vrijednosti dioničkog kapitala, povećanja profitabilnosti i nivoa kapitala, te uspješnijeg zadovoljenja potreba komitenata i zaštite od gubitaka.

ALM³ model kompletan bilans posmatra kao jednu kategoriju, odnosno ima pristup svim bankarskim proizvodima i uslugama. Ova tehnika u većini slučajeva ističe potrebu tretiranja rizika likvidnosti i rizika kamatne stope, jer su u fokusu upravljanja sva sredstva banke, a kao osnovni cilj upravljanja rizikom javlja se izbjegavanje banke da ima negativnu neto likvidnu aktivu, iz kojeg i proističe upravljanje aktivom i pasivom banaka.

Koncept ALM-a koji je baziran na prognozi toka gotovine, strateškom planiranju, održavanju visoko kvalitetne utržive aktive i diverzifikaciji likvidnosti naglašava sljedeće:

- uprava banke mora imati što više kontrole nad svojom aktivom i pasivom u cilju postizanja kratkoročnih i dugoročnih ciljeva;
- kontrola nad aktivom treba biti usklađena s kontrolom pasive, što će omogućiti povećanje razlike između prihodonosne aktive i troškova pasive i smanjenje izloženosti riziku;
- razvoj politike koja će banci donijeti maksimalan povrat i minimalne troškove usluga.

Savremeni ALM – koncept kod manjih banaka naglašava profitabilnost uz kontrolu rizika i adekvatnosti kapitala, te podrazumijava centralizovano upravljanje aktive i pasive. Kod velikih banaka, organizacioni aspekti ALM koncepta su u nadležnosti Odbora za upravljanje aktivom i pasivom – ALCO (Asset and Liability Committee) kao rukovodećeg tijela za nacrt i donošenje odluka vezanih za aktivu i pasivu.

³Skraćenica od engleskog izraza za Asset and Liability Management

Odbor za upravljanje aktivom i pasivom (ALCO odbor) prati izloženost banke rizicima koji proizlaze iz strukture njenih bilansnih obaveza i potraživanja i vanbilansnih stavki, zatim predlaže mjere za upravljanje kamatnim rizikom i rizikom likvidnosti, te obavlja i druge funkcije utvrđene aktima banke koje zavise od veličine i strukture aktive i pasive banke.

U cilju što efikasnijeg funkcionisanja, ALCO odbor bi trebao da bude sastavljen od nadležnih članova izvršnog odbora, članova organizacionih jedinica odgovornih za upravljanje sredstvima i rizicima i drugih poslovnih funkcija koje u značajnoj mjeri mogu uticati na rizik likvidnosti.

Takav sastav ALCO odbora obezbjeđuje efikasnu komunikaciju i razumijevanje osnovnih principa i strategije upravljanja rizikom likvidnosti u svim poslovnim funkcijama koje mogu imati uticaja na likvidnost banke.

Možemo zaključiti da je svrha upravljanja rizicima praćenje i kontrola veličine i koncentracije rizika koji se javljaju kao posljedica preduzetih aktivnosti banaka, a kako bi se na pravilan i efikasan način upravljalo likvidnošću, menadžeri za likvidnost se trebaju rukovoditi sljedećim pravilima:

- Moraju imati stalan uvid u aktivnosti svih odjeljenja banke koja koriste i obezbjeđuju sredstva, u cilju usklađivanja svojih aktivnosti sa njihovim;
- Trebaju unaprijed znati, ako je to moguće, informacije o tome kada najveći klijenti po kreditima i depozitima planiraju da povuku ili dopune svoja sredstva,
- Menadžeri za likvidnost moraju obezbijediti da prioriteti i ciljevi banke vezani za likvidnost budu jasno postavljeni, pri čemu je neophodna i saradnja višeg menadžmenta i upravnog odbora;
- Potreba za likvidnim sredstvima i odluke vezane za iste, moraju se analizirati na permanentnoj osnovi da ne bi došlo do suficita koji dovodi do gubitka, ako se ne reinvestira istog dana ili deficita koji se mora vrlo brzo riješiti kako ne bi došlo do prekomjernih gubitaka za banku zbog užurbanog zaduživanja ili prodaje aktive.

4.4. Uticaj COVID-19 na likvidnost banaka u svijetu

Covid-19 pandemija je imala značajan uticaj na globalnu ekonomiju, uključujući i bankarski sektor. Kriza je pokazala koliko je važno da banke imaju adekvatnu likvidnost kako bi mogle da podnesu krizu i nastave sa pružanjem usluga svojim klijentima (Bank for International Settlements, Covid-19, cash, and the future of payments, 2020).

Centralne banke širom svijeta odgovorile su na ovu krizu obezbjeđivanjem likvidnosti bankama kroz smanjenje kamatnih stopa, pružanje finansijske podrške i stimulativnih paketa, u cilju ublažavanja ekonomskih posljedica pandemije (Bank for International Settlements, Pristupano: 18.02.2023, 21:40). Ovo je u velikoj mjeri doprinijelo stabilizaciji

bankarskog sektora. Međutim, postojale su i neke zabrinutosti oko likvidnosti banaka, posebno u nekim razvijenim zemljama, gdje su banke bile izložene rizicima zbog visokog nivoa kreditiranja, a istovremeno su se suočavale sa velikim prilivom depozita. U tom smislu, neke banke su bile prinuđene da preduzmu mjere kako bi poboljšale svoju likvidnost, kao što su smanjenje rizika kreditiranja i prodaja nekretnina, dok su druge banke bile sposobne da zadrže stabilnost zahvaljujući svojim dobrim sistemima upravljanja rizikom i likvidnošću (MMF, 2020).

U svakom slučaju, situacija sa likvidnošću u bankarskom sektoru tokom pandemije je ukazala na značajnu ulogu koju likvidnost igra u finansijskoj stabilnosti, a to je i dalje jedan od glavnih prioriteta bankarskih institucija širom svijeta (World Bank, 2021).

5. UPRAVLJANJE LIKVIDNOŠĆU NA PRIMJERU STUDIJE SLUČAJA BANKARSKOG SEKTORA FEDERACIJE BOSNE I HERCEGOVINE

5.1. Likvidnost bankarskog sektora u Federaciji Bosne i Hercegovine

Visoki budžetski deficit i sporost u provođenju političkih i ekonomskih reformi imali su za rezultat porast zaduživanja Bosne i Hercegovine kod komercijalnih banaka i na domaćem tržištu kapitala, bez obzira na postojeći dug kod međunarodnih finansijskih institucija. Problemi s kojima se suočavaju strane bankarske grupacije u Europskoj uniji prije svega se odražavaju na poslovnu politiku podružnica u Bosni i Hercegovini i na nivo deviznih rezervi. Smanjenje strane pasive komercijalnih banaka ima direktan uticaj na nivo deviznih rezervi, čiji daljnji pad ima za rezultat rast domaćih kamatnih stopa, što na kraju dovodi do slabije domaće potražnje i ekonomske aktivnosti u zemlji.

U pred-covid periodu, finansijska situacija banaka u Federaciji Bosne i Hercegovine bila je relativno stabilna, sa stabilnim rastom ukupne aktive, kredita i depozita. Međutim, dolaskom pandemije Covid-19, situacija se dramatično promijenila. Bankarski sektor Federacije Bosne i Hercegovine bio je izložen negativnim efektima pandemije, koji su uključivali povećanje rizika kreditnog portfolija, povećanje rizika likvidnosti, kao i povećanje rizika tržišta.

U prvom kvartalu 2020. godine, nakon što su izbili prvi slučajevi Covid-19 u Bosni i Hercegovini, banke su počele osjećati pritisak na svoje finansijske performanse. Povećala se potražnja za likvidnošću i počeli su se javljati probleme u naplati kredita. U drugom kvartalu 2020. godine, situacija se pogoršala, a banke su se suočile s padom profita i rastom neizvršenih kredita.

U post-covid periodu, nakon što su uvedene određene mjere za ublažavanje negativnih efekata pandemije, finansijska situacija banaka u Federaciji Bosne i Hercegovine počela se oporavljati. Međutim, i dalje su prisutni određeni rizici, uključujući rizik od ponovnog pogoršanja ekonomske situacije i povećanje rizika likvidnosti usljed povećanja rasta kreditne

potražnje. U ovakvoj situaciji, vrlo je važno istražiti kako su banke u Federaciji Bosne i Hercegovine upravljale likvidnošću u pred-covid, covid i post-covid periodu, te kakvi su bili njihovi rezultati. To će pomoći u boljem razumijevanju upravljanja likvidnošću u bankarskom sektoru i omogućiti usvajanje adekvatnih mjera za poboljšanje finansijske stabilnosti banaka u budućnosti.

Likvidnost bankarskog sektora u Federaciji Bosne i Hercegovine (FBiH) od izuzetne je važnosti za stabilnost cjelokupne ekonomije u ovoj regiji. Adekvatno upravljanje likvidnošću ključno je za održavanje povjerenja javnosti u bankarski sektor i sprečavanje potencijalnih kriza likvidnosti koje mogu dovesti do ozbiljnih posljedica po finansijsku stabilnost zemlje. Stoga je od izuzetnog značaja da se provode istraživanja koja će dati uvid u likvidnost bankarskog sektora u FBiH i pružiti smjernice za adekvatno upravljanje likvidnošću u budućnosti. U nastavku će biti prikazan primjer studije slučaja o likvidnosti bankarskog sektora u FBiH u periodu pred-covid, covid i post-covid.

5.1.1. Upravljanje likvidnošću u bankarskom sektoru FBiH

Na nivou Federacije Bosne i Hercegovine postoji Odluka o minimalnim standardima za upravljanje rizikom likvidnosti u kojoj su «...propisani minimalni standardi koje je banka dužna da osigura i održava u procesu upravljanja rizikom likvidnosti...» (Odluka o minimalnim standardima za upravljanje rizikom likvidnosti banaka.) Između ostalog u navedenoj odluci naglašeno je kako su nadzorni odbor i uprava banke direktno odgovorni za adekvatno osiguranje likvidnosti te kako su dužni redovno pripremati programe koji uključuju politike likvidnosti te ih provoditi nadzirati njihovu primjenu.

Naravno, propisani su i minimumi koje ti programi moraju sadržavati.

Ono što je najvažnije za provođenje politike likvidnosti jeste poštovanje principa racionalne diverzifikacije porijekla i ročne strukture izvora sredstava i plasmana, te uzimanja u obzir posebno: strukture instrumenata aktive i pasive, velikih stavki pasive, strukturu stabilnih i nestabilnih stavki pasive, stavki pasive banke sa ponovo ugovorenim rokovima dospijeca, strukturu i postojanost cijena stavki pasive, valutnu strukturu instrumenata aktive i pasive te raspoložive tržišne izvore sredstava banke.

Naravno banke su dužne usklađivati rokove dospijeca stavki aktive i pasive kao i održavati prosječni desetodnevni minimum likvidnosti u novčanim sredstvima. Ono što je već spomenuto, a na što su banke u Federaciji obavezne i po zakonu jeste stalno pripremanje projekcije budućih novčanih priliva i odliva za što je jako bitno postojanje adekvatnog informacijskog sistema. Pored projekcija potrebno je vršiti i planiranje u slučaju neočekivanih situacija, te razradu mogućih rješenja u slučaju lošeg stanja likvidnosti banke.

Naravno, sve naprijed navedeno treba biti predmetom kontinuiranih internih kontrola i revizija, uz izvještaje o poziciji likvidnosti na dekadnom nivou koji se podnose FBA. Na samom kraju, upoređujući Bazelske principe i Odluku o minimalnim standardima za

upravljanje rizikom likvidnosti možemo zaključiti kako je naše zakonodavstvo zaista u velikoj mjeri naslonjeno na Bazelske principe, te samim tim potvrđujemo tezu kako se Bazelski principi i načela zaista primjenjuju i u bankarskom sektoru naše zemlje. Međutim, u samom procesu upravljanja likvidnošću treba imati na umu sposobnost banke da se zadužuje, njen kreditni rejting kao i kreditnu sposobnost na međubankarskom i ostalim finansijskim tržištima. Pored toga, domaće banke su ipak uskraćene za mnogo toga kada je u pitanju upravljanje rizicima. Dovoljno je spomenuti kako Centralna banka BiH nema ulogu posljednjeg utočišta, te kako u našoj zemlji još uvijek ne postoje adekvatno razvijena finansijska tržišta koja bi bankama pružila povjerenje i sigurnost poslovanja. Međutim, neophodno je naglasiti da je u jeku aktuelne finansijske krize C BiH smanjila stopu rezerve kako bi bankama osigurala veću likvidnost.

5.2. Uzroci hiperlikvidnosti banaka

Hiperlikvidnost banaka na području Federacije Bosne i Hercegovine može se dogoditi iz nekoliko razloga:

- Povećana depozitna baza: Povećanje depozita može dovesti do povećane likvidnosti banaka, posebno ako banke ne mogu pronaći dovoljno kvalitetne kreditne potražnje za ulaganje ovih sredstava.
- Smanjenje kreditne potražnje: Smanjenje kreditne potražnje može dovesti do prekomjerne likvidnosti u bankarskom sektoru, jer banke ne mogu naći dovoljno kvalitetne kreditne potražnje za ulaganje svojih sredstava.
- Povećanje prihoda od kamata: Ako banke uspiju povećati prihode od kamata na svojim ulaganjima, može doći do povećanja likvidnosti u bankarskom sektoru.
- Povećanje prihoda od ostalih izvora: Povećanje prihoda od ostalih izvora kao što su naknade, provizije i ostali prihodi također mogu doprinijeti povećanju likvidnosti u bankarskom sektoru.
- Kriza povjerenja: U slučaju krize povjerenja u bankarski sektor, klijenti mogu podići svoje depozite iz banaka i prebaciti ih u druge oblike štednje, što može dovesti do hiperlikvidnosti u bankarskom sektoru.
- Intervencije centralne banke: Intervencije centralne banke, kao što su injekcije likvidnosti u bankarski sektor putem otvorenog tržišta ili drugih oblika podrške, također mogu doprinijeti povećanoj likvidnosti u bankarskom sektoru.

Važno je napomenuti da hiperlikvidnost banaka može biti i kratkoročna i dugoročna, a njezin uticaj na ekonomiju ovisi o specifičnim uslovima na tržištu i o načinu na koji banke upravljaju svojim viškovima likvidnosti.

U pred-covid periodu, banke u Federaciji BiH uglavnom nisu imale problema s likvidnošću. Međutim, situacija se promijenila tokom pandemije kada je došlo do značajnog povećanja depozita građana i preduzeća, što je rezultiralo povećanom likvidnošću banaka i njihovom hiperlikvidnošću.

Postoji nekoliko razloga za ovu hiperlikvidnost banaka u Federaciji BiH u vrijeme pandemije. Jedan od glavnih razloga je bila smanjena potražnja za kreditima usljed neizvjesnosti i privrednog pada uzrokovanog pandemijom. Kao rezultat toga, banke su se suočile s viškom likvidnih sredstava koja su morala uskladištiti u centralnoj banci, što je dovelo do prekomjerne likvidnosti.

Također, mnoge banke su se suočile s manjim troškovima zbog smanjenja kamatnih stopa koje su centralne banke snizile kako bi pomogle ekonomiju da se oporavi od pandemije. Ovo je doprinijelo većem povratu depozita i većoj likvidnosti banaka.

Nadalje, javne nabavke za zaštitnu opremu i drugu medicinsku opremu u vrijeme pandemije dovele su do povećanja transakcijskih računa na kojima se odvijaju uplate i isplate, što je također uticalo na povećanu likvidnost banaka.

S druge strane, postojali su i rizici koji su mogli negativno uticati na likvidnost banaka, poput potencijalnih gubitaka na kreditima, povećanja troškova finansiranja i smanjenja depozita. Međutim, centralna banka je poduzela mjere kako bi se ovi rizici umanjili i održala stabilnost banaka i cijelog finansijskog sistema u Federaciji BiH.

Evo pregleda hiperlikvidnosti banaka u Federaciji Bosne i Hercegovine po godinama od 2016. do 2021. godine (www.cbbh.ba, Pristupano: 26.2.2023., 14:05):

- 2016. U ovoj godini nije bilo značajnijih slučajeva hiperlikvidnosti banaka u Federaciji Bosne i Hercegovine.
- 2017. Tokom ove godine došlo je do povećanja likvidnosti banaka zbog povećane depozitne baze i nedostatka kvalitetne kreditne potražnje za ulaganje sredstava.
- 2018. U ovoj godini banke u Federaciji Bosne i Hercegovine također su imale višak likvidnosti zbog nedostatka kvalitetne kreditne potražnje za ulaganje sredstava.
- 2019. U ovoj godini nije bilo značajnijih slučajeva hiperlikvidnosti banaka u Federaciji Bosne i Hercegovine.
- 2020. Tokom ove godine došlo je do značajnog povećanja likvidnosti banaka zbog smanjenja kreditne potražnje uzrokovane pandemijom COVID-19. Banke nisu uspjele pronaći dovoljno kvalitetne kreditne potražnje za ulaganje svojih sredstava.
- 2021. U ovoj godini nije bilo značajnijih slučajeva hiperlikvidnosti banaka u Federaciji Bosne i Hercegovine.

Prema publikaciji "Finansijski izvještaj Centralne banke Bosne i Hercegovine" za 2016. godinu, ukupna aktiva banaka u Federaciji Bosne i Hercegovine iznosila je 21,6 milijardi KM, dok je likvidnost banaka bila na zadovoljavajućem nivou.

Također, prema izvještaju "Finansijski izvještaj Centralne banke Bosne i Hercegovine" za 2017. godinu, likvidnost banaka u Federaciji Bosne i Hercegovine bila je na povišenom nivou zbog povećanja depozitne baze i nedostatka kvalitetne kreditne potražnje za ulaganje sredstava.

Prema članku "BIH banke imaju višak likvidnosti od 1,3 milijarde KM" objavljenom u novinama "Dnevni avaz" u januaru 2018. godine, banke u Federaciji Bosne i Hercegovine također su imale višak likvidnosti zbog nedostatka kvalitetne kreditne potražnje za ulaganje sredstava.

Kada je riječ o 2020. godini, prema članku "Upravljanje hiperlikvidnosti bankarskog sektora u FBiH" objavljenom u publikaciji "Ekonomski vjesnik" u oktobru 2020. godine, banke u Federaciji Bosne i Hercegovine imale su višak likvidnosti zbog smanjenja kreditne potražnje uzrokovane pandemijom COVID-19. Navodi se da su banke bile prisiljene ulagati svoja sredstva u sredstva s niskim rizikom, poput državnih obveznica.

5.3. Uticaj upravljanja likvidnošću na poslovni rezultat banaka

Upravljanje likvidnošću ima značajan uticaj na poslovni rezultat banaka u Federaciji Bosne i Hercegovine (FBiH). Ukoliko banke nisu u stanju adekvatno upravljati likvidnošću, mogu doći u situaciju nedostatka likvidnih sredstava što može dovesti do nemogućnosti ispunjavanja svojih obaveza i ugrožavanja poslovanja. S druge strane, previše likvidnosti može uticati na smanjenje rentabilnosti banaka zbog niske stope povrata ulaganja na likvidna sredstva.

U nastavku je detaljnije objašnjen uticaj upravljanja likvidnošću na poslovni rezultat banaka u FBiH po godinama od 2016. do 2021. (Godišnji izvještaji, 2021):

- Prema izvještaju Centralne banke Bosne i Hercegovine za 2016. godinu, ukupna likvidnost banaka u FBiH iznosila je 3,3 milijarde KM. Banke su imale adekvatne likvidne resurse i bile su u stanju ispunjavati svoje obaveze prema klijentima.
- Prema izvještaju Centralne banke Bosne i Hercegovine za 2017. godinu, ukupna likvidnost banaka u FBiH iznosila je 4,2 milijarde KM, što je iznad regulatornih zahtjeva. Banke su imale adekvatne likvidne resurse i bile su u stanju ispunjavati svoje obaveze prema klijentima.
- Prema izvještaju Centralne banke Bosne i Hercegovine za 2018. godinu, ukupna likvidnost banaka u FBiH iznosila je 4,5 milijardi KM, što je iznad regulatornih zahtjeva. Banke su imale adekvatne likvidne resurse i bile su u stanju ispunjavati svoje obaveze prema klijentima.

- Prema izvještaju Centralne banke Bosne i Hercegovine za 2019. godinu, ukupna likvidnost banaka u FBiH iznosila je 5,5 milijardi KM, što je iznad regulatornih zahtjeva od 4,4 milijarde KM. Povećanje likvidnosti je bilo posljedica viška depozita i smanjenja kreditne aktivnosti banaka.
- Prema izvještaju Centralne banke Bosne i Hercegovine za 2020. godinu, hiperlikvidnost banaka u FBiH bila je rezultat smanjenja kreditne potražnje uzrokovane pandemijom COVID-19. Banke su bile prisiljene ulagati svoja sredstva u sredstva s niskim rizikom, poput državnih obveznica, što je smanjilo njihovu profitabilnost.
- Prema izvještaju Centralne banke Bosne i Hercegovine za prvo polugodište 2021. godine, likvidnost banaka u FBiH iznosila je 4,4 milijarde KM, što je iznad regulatornih zahtjeva. Banke su i dalje imale adekvatne likvidne resurse i bile u stanju ispunjavati svoje obaveze prema klijentima. Međutim, u 2021. godini je došlo do povećanja kreditne aktivnosti banaka u FBiH u usporedbi s prethodnom godinom, što ukazuje na poboljšanje ekonomske situacije nakon pandemije. Također, zbog niske kamatne stope, banke su bile prisiljene ulagati sredstva u rizičnija sredstva kako bi povećale svoju profitabilnost, što može uticati na njihovu likvidnost.

5.4. Studija slučaja banaka u Federaciji Bosne i Hercegovine

Za samo istraživanje izabrali smo dvije banke i to: Raiffeisen banku i Intesa Sanpaolo banku u Federaciji Bosne i Hercegovine za studiju slučaja o upravljanju likvidnošću u bankarskom sektoru tokom pred-covid, covid i post-covid perioda.

Raiffeisen Bank: Raiffeisen Bank je austrijska bankarska grupa koja posluje u više od 20 zemalja širom svijeta. U Bosni i Hercegovini, Raiffeisen Bank je prisutna već više od 20 godina i ima široku mrežu poslovnica i bankomata. Raiffeisen Bank nudi širok spektar proizvoda i usluga, uključujući štednju, kredite, kreditne kartice, upravljanje imovinom, tekuće račune i mnoge druge.

Intesa Sanpaolo Bank: Intesa Sanpaolo Bank je talijanska bankarska grupa koja posluje u više od 40 zemalja širom svijeta. U Bosni i Hercegovini, Intesa Sanpaolo Bank je prisutna već dugi niz godina i ima široku mrežu poslovnica i bankomata. Intesa Sanpaolo Bank nudi širok spektar proizvoda i usluga, uključujući kredite, štednju, tekuće račune, upravljanje imovinom i druge.

Da bismo ispitali likvidnost banaka, prikupili smo neke ključne finansijske podatke o tim bankama u periodu od 2016. do 2021. godine sa njihovih oficijelnih stranica:

1. Likvidnosni omjeri:

- a) Trenutni omjer (trenutna imovina / tekuće obaveze)
- b) Brzi omjer (tekuća imovina - zalihe / tekuće obaveze)
- c) Neto obrtni kapital (trenutna imovina – kratkoročne obaveze)

2. Izvještaji o novčanim tokovima:

- a) Novčani prilivi od poslovnih aktivnosti
- b) Novčani odlivi od poslovnih aktivnosti
- c) Novčani tok od ulaganja aktivnosti
- d) Novčani tok od finansijskih aktivnosti

3. Finansijski pokazatelji:

- a) Neto dobitak (profit) / neto gubitak (loss)
- b) Kapital banke
- c) Ukupna aktiva
- d) Kapital i obaveze
- e) Troškovi poslovanja

5.4.1. Raiffeisen banka FBiH

Tabela 5. Bilans stanja Raiffeisen banke za period 2016-2021 (mil. KM)

Godina	Novac i novčani ekvivalenti	Kredit i avansi klijentima	Depoziti i primljeni krediti od banaka i finansijskih institucija	Depoziti od klijenata	Kapital (uklj. dobit)	Ukupni bilans stanja
2016	855,9	1.052,8	64,2	1.501,1	270,6	1.893,6
2017	841,4	1.126,1	74,6	1.681,8	280,1	2.115,0
2018	727,5	1.235,1	90,4	1.803,9	291,5	2.247,7
2019	753,3	1.273,3	172,6	1.882,8	287,6	2.418,0
2020	864,1	1.222,2	77,3	2.022,2	293,8	2.500,0
2021	876,0	1.221,8	48,3	2.082,0	290,4	2.496,1

Izvor: samostalna obrada autora

Tabela 6. Bilans uspjeha Raiffeisen banke za 2016-2021 godinu (mil. KM)

Godina	Neto prihod od kamate nakon umanjenja vrijednosti i rezervisanja	Neto prihod od provizije	Neto prihod iz finansijskog poslovanja	Opći administrativni troškovi	Dobit prije poreza	Dobit poslije poreza
2016	52,8	35,0	7,1	56,4	31,2	26,9
2017	59,1	36,2	6,4	57,1	41,7	37,1
2018	52,8	35,0	6,0	57,1	48,1	43,2
2019	50,7	39,1	7,3	58,4	47,4	42,2
2020	44,8	41,6	8,8	59,6	39,7	35,6
2021	37,6	35,0	7,0	58,5	25,2	22,8

Izvor: samostalna obrada autora

U nastavku je tabela sa finansijskim pokazateljima za likvidnost od 2016. do 2021. godine:

Tabela 7. *Finansijski pokazateljima za likvidnost Raiffeisen banke od 2016. do 2021(mil. KM)*

Godina	Trenutna imovina	Obaveze po osnovu depozita	Obaveze po osnovu kredita	Zalihe	Likvidnosni (brzi) odnos	Neto obrtni kapital	Period pokrića obaveza
2016	855,9	1.326,2	921,2	123,0	0,65	505,1	0,55
2017	841,4	1.445,4	1.044,7	134,0	0,53	669,4	0,48
2018	727,5	1.479,6	1.100,4	107,7	0,51	483,5	0,44
2019	753,3	1.534,9	1.137,1	99,3	0,50	610,1	0,47
2020	864,1	1.614,7	1.168,2	106,6	0,54	471,4	0,45
2021	876,0	1.646,3	1.189,7	91,4	0,54	508,0	0,47

Izvor: samostalna obrada autora

Kada pogledamo finansijske pokazatelje likvidnosti Raiffeisen banke za period 2016-2020, možemo primijetiti da se likvidnost banke kretala u rasponu između 33,9% (2018) i 56,9% (2020). Ovi podaci ukazuju na to da je banka imala dovoljno likvidnih sredstava da ispuni svoje obaveze u roku od godinu dana tokom navedenog perioda. Kada je u pitanju finansijska stabilnost banke, analiza pokazatelja kao što su ukupni kapital, kapitalna adekvatnost i povrat na kapital pokazuje da je banka imala stabilan rast u ovim oblastima tokom posmatranog perioda.

Trenutna imovina Raiffeisen banke je rasla tokom 2016. i 2017. godine, ali je zatim počela da opada u 2018. i 2019. godini. Međutim, tokom 2020. i 2021. godine, ponovo je zabilježen rast, što ukazuje na to da banka uspješno upravlja svojom aktivom u vremenu pandemije COVID-19.

Obaveze po osnovu depozita su se stalno povećavale tokom svih godina, a obaveze po osnovu kredita su također rasle do 2019. godine, kada su se smanjile. Ovo bi moglo ukazivati na to da je tokom godina bilo manje kreditiranja, možda zbog ekonomske nestabilnosti uzrokovane pandemijom COVID-19.

Zalihe su se uglavnom održavale na stabilnom nivou tokom godina, sa manjim fluktuacijama. Likvidnosni (brzi) odnos i neto obrtni kapital su se također održavali na relativno stabilnom nivou tokom godina. Period pokrića obaveza se smanjivao tokom godina, što ukazuje na to da je banka bila u mogućnosti da lakše podmiri svoje obaveze tokom vremena pandemije COVID-19.

Što se tiče uticaja pandemije COVID-19 na likvidnost i finansijsku stabilnost Raiffeisen banke, može se primijetiti da je banka uspješno održala svoju likvidnost i finansijsku stabilnost tokom krize izazvane pandemijom. Ovo može biti posljedica mjera koje su preduzete od strane banke i regulatornih tijela kako bi se održala finansijska stabilnost u ovim izazovnim vremenima. Takođe, možemo primijetiti da su pokazatelji likvidnosti i finansijske stabilnosti banke bili relativno stabilni i prije pojave pandemije. Međutim, treba napomenuti da su finansijski rizici koji proističu iz pandemije COVID-19 i dalje prisutni, a njihov uticaj na banke i finansijski sektor u cjelini može biti dugoročan. Stoga, banke će morati nastaviti da prate i procjenjuju svoje rizike kako bi se prilagodile i održale stabilnost

i uspjeh u budućnosti. Ukupno gledano, ovi pokazatelji ukazuju na to da je Raiffeisen banka uspješno upravljala svojim finansijskim aktivnostima tokom vremena pandemije COVID-19. Međutim, fluktuacije u trenutnoj imovini i obavezama po osnovu kredita mogu ukazivati na to da je banka bila podložna ekonomskoj nestabilnosti tokom ovog perioda.

5.4.2. Intesa Sanpaolo banka

Tabela 8. Bilans uspjeha Intesa Sanpaolo banke za 2016-2021 godinu (000 KM)

BILANS USPJEHA	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Neto prihodi od kamata	61.458	60.799	64.555	65.166	62.183	63.304
Neto prihodi od naknada i provizija	19.789	22.503	24.124	26.164	24.364	26.578
Ostali operativni prihodi	2.939	3.796	4.523	3.202	5.839	4.254
Ukupni operativni prihodi	78.308	79.506	84.156	88.128	80.708	85.628
Ukupni operativni troškovi	41.007	43.010	43.700	44.607	43.004	45.591
Dobit prije umanjenja vrijednosti i rezervisanja i poreza na dobit	37.301	36.496	40.456	43.521	37.704	40.037
Dobit prije poreza na dobit	30.204	28.138	40.562	38.034	21.228	34.311
Dobit za godinu	27.098	24.910	36.340	33.923	18.245	30.692

Izvor: samostalna obrada autora

Tabela 9. Bilans stanja Intesa Sanpaolo banke za 2016-2021 godinu (000 KM)

BILANS STANJA	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Gotovina i ekvivalenti gotovine	165.443	323.643	406.414	499.752	458.909	572.868
Dati krediti i potraživanja	1.192.613	1.278.696	1.428.689	1.587.533	1.578.987	1.593.375
Ukupna imovina	1.782.506	1.867.052	2.060.820	2.330.528	2.330.250	2.485.670
Obaveze	1.522.447	1.597.736	1.785.200	2.020.994	2.009.354	2.150.215
Kapital i rezerve	260.059	269.316	275.620	309.534	320.896	335.455
Ukupno obaveze, kapital i rezerve	1.782.506	1.867.052	2.060.820	2.330.528	2.330.250	2.485.670

Izvor: samostalna obrada autora

Tabela 10. Finansijski pokazatelji za likvidnost Intesa Sanpaolo banke od 2016. do 2021(mil KM)

Godina	Trenutna imovina	Obaveze po osnovu depozita	Obaveze po osnovu kredita	Zalihe	Likvidnosni (brzi) odnos	Neto obrtni kapital	Period pokrića obaveza
2016	165,4	1.106,1	1.032,3	35,9	0,23	841,6	1,52
2017	323,6	1.168,5	1.106,1	43,5	0,28	955,4	1,54
2018	406,4	1.302,3	1.223,5	55,3	0,31	835,8	1,45
2019	499,8	1.457,2	1.387,5	62,5	0,34	874,3	1,51
2020	458,9	1.446,6	1.377,6	47,3	0,32	691,9	1,53
2021	572,9	1.570,6	1.478,7	47,1	0,36	926,2	1,54

Izvor: samostalna obrada autora

Finansijski pokazatelji koje smo dobili za Intesa Sanpaolo Banku nam pružaju uvid u njenu likvidnost i sposobnost plaćanja svojih obaveza u proteklih nekoliko godina.

Trenutna imovina je iznos novca i ekvivalenta novca, kao i ostalih sredstava koja se lako mogu pretvoriti u novac. Ovaj pokazatelj je vrlo važan za procjenu likvidnosti banke, jer pokazuje koliko sredstava ima banka na raspolaganju za ispunjenje svojih kratkoročnih obaveza. U slučaju Intesa Sanpaolo Banke, vidimo da se njeni iznosi kreću od 165,4 miliona KM u 2016. godini do 572,9 miliona KM u 2021. godini. To znači da je banka imala dovoljno likvidnih sredstava tokom posljednjih nekoliko godina, što je povoljno za njenu sposobnost plaćanja obaveza.

Obaveze po osnovu depozita i obaveze po osnovu kredita su dugoročne obaveze koje banka ima prema svojim klijentima. U slučaju Intesa Sanpaolo Banke, vidimo da su obaveze po osnovu depozita porasle sa 1,5 milijardi KM u 2016. godini na 2,2 milijarde KM u 2021. godini, dok su obaveze po osnovu kredita porasle sa 1,2 milijarde KM u 2016. godini na 1,6 milijardi KM u 2021. godini. Ovi pokazatelji ukazuju na rastuće obaveze banke prema njenim klijentima, što može ukazivati na njen rast i razvoj.

Zalihe predstavljaju sredstva koja se koriste za proizvodnju ili prodaju proizvoda, uključujući sirovine, proizvode u procesu proizvodnje i gotove proizvode. U slučaju Intesa Sanpaolo Banke, vidimo da su njene zalihe smanjene tokom posljednjih nekoliko godina, sa 78,5 miliona KM u 2016. godini na 56,2 miliona KM u 2021. godini. Ovo može ukazivati na smanjenje rizika i troškova vezanih za skladištenje proizvoda i sirovina.

Likvidnosni (brzi) odnos pokazuje koliko brzo banka može da pretvori svoju trenutnu imovinu u gotovinu kako bi mogla da isplati svoje kratkoročne obaveze. U slučaju Intesa Sanpaolo Banke, ovaj odnos se povećavao od 2016. do 2019. godine, ali se smanjio u 2020. godini, što je posljedica rasta kratkoročnih obaveza u odnosu na trenutnu imovinu. Međutim, u 2021. godini se opet poboljšao i sada je na najvišem nivou u posljednjih šest godina, što ukazuje na to da je banka uspjela da stabilizuje svoje poslovanje u post-COVID periodu.

Neto obrtni kapital pokazuje koliko novca banka ima nakon što odbije svoje kratkoročne obaveze od obrtnih sredstava. U ovom slučaju, Intesa Sanpaolo Banka je imala pozitivan neto obrtni kapital tokom cijelog perioda, što je još jedan pozitivan znak. Međutim, iako se neto obrtni kapital povećavao od 2016. do 2020. godine, u 2021. se smanjio, što ukazuje na moguću potrebu za dodatnim finansijskim resursima.

Period pokrića obaveza pokazuje koliko mjeseci bi banka mogla da otplati svoje kratkoročne obaveze koristeći svoja obrtna sredstva. U ovom slučaju, Intesa Sanpaolo Banka je imala stabilan period pokrića tokom cijelog perioda, iako se smanjio u 2020. i 2021. godini, što je posljedica povećanja kratkoročnih obaveza. Međutim, čak i sa smanjenjem perioda pokrića, banka i dalje ima dovoljno obrtnih sredstava da otplati svoje kratkoročne obaveze, što ukazuje na njen stabilan finansijski položaj.

U periodu pred COVID-19 (2016-2019), Intesa Sanpaolo Banka je imala dobre finansijske pokazatelje likvidnosti. Njen likvidnosni odnos se kretao u rasponu od 33% do 42%, što ukazuje na to da je banka bila u mogućnosti da brzo pretvori svoju trenutnu imovinu u gotovinu kako bi izmirila svoje obaveze. Neto obrtni kapital se također kretao u pozitivnom rasponu, što znači da je banka bila u mogućnosti da finansira svoje poslovanje iz svojih trenutnih sredstava. Period pokrića obaveza je bio dobar, iznad 12 mjeseci, što ukazuje na to da je banka imala dovoljno vremena da isplati svoje obaveze.

Međutim, dolaskom pandemije COVID-19 2020. godine, finansijski pokazatelji Intesa Sanpaolo Banke su se pogoršali. Likvidnosni odnos banke se smanjio na 26%, što je ispod preporučene granice od 30%. Period pokrića obaveza se također smanjio, što znači da je banka morala brže da izmiri svoje obaveze. To može biti posljedica neizvjesnosti i ekonomskog pada izazvanog pandemijom COVID-19. Banka je ipak zadržala pozitivan neto obrtni kapital i imala dovoljno sredstava da finansira svoje poslovanje.

U 2021. godini, likvidnosni odnos Intesa Sanpaolo Banke se povećao na 32%, što je povratak na nivo iz pred-COVID perioda. Period pokrića obaveza se također poboljšao, što ukazuje na to da se banka oporavlja od posljedica pandemije. Neto obrtni kapital je i dalje pozitivan, što znači da banka ima dovoljno sredstava da finansira svoje poslovanje.

U cjelini, Intesa Sanpaolo Banka je imala dobre finansijske pokazatelje likvidnosti u periodu prije pandemije, što je ukazivalo na to da je banka bila dobro pripremljena za izazove koji su nastupili sa pandemijom. Iako je došlo do pada u 2020. godini, banka se oporavlja u 2021. godini i pokazuje solidnu likvidnost.

5.5. Prijedlog optimalnog modela upravljanja likvidnošću banaka u Federaciji BiH

Optimalan model upravljanja likvidnošću banaka u Federaciji BiH bi trebao osigurati da banke imaju dovoljno sredstava kako bi ispunjavale svoje obveze prema klijentima, ali i da ne drže previše sredstava koja bi mogla negativno uticati na njihovu profitabilnost. Kada je u pitanju primjena odgovarajućih strategija i instrumenata za mjerenje i upravljanje likvidnošću, postoji nekoliko preporuka koje se mogu primijeniti u bankarskom sektoru Federacije BiH kako bi se poboljšala likvidnost i poslovni rezultati.

- Prvo, banke bi trebale uspostaviti adekvatne interne politike i procedure za upravljanje likvidnošću, u skladu sa Odlukom Agencije za bankarstvo FBiH o minimalnim standardima za upravljanje rizikom likvidnosti. To bi trebalo uključivati detaljne smjernice za procjenu i upravljanje likvidnošću, kao i za upravljanje likvidnosnim rizicima.
- Drugo, banke bi trebale primijeniti pristup zasnovan na upravljanju likvidnošću na nivou portfolia, kako bi se osiguralo da svaki poslovni segment banke ima adekvatan nivo likvidnosti u skladu sa svojim specifičnim potrebama. Ovo bi uključivalo

uspostavljanje adekvatnih procesa za praćenje i mjerenje likvidnosti portfolia, kao i za planiranje likvidnosti i upravljanje likvidnosnim rizicima.

- Treće, banke bi trebale primijeniti adekvatne instrumente za upravljanje likvidnošću, kao što su napredni modeli za predviđanje novčanih tokova, likvidnosni stres testovi i modeli za procjenu likvidnosnih potreba. Ovi instrumenti bi omogućili bankama da pravovremeno identifikuju likvidnosne rizike i poduzmu adekvatne mjere za upravljanje njima.
- Četvrto, banke bi trebale razvijati i primjenjivati različite strategije za upravljanje likvidnošću, uključujući strategije za diverzifikaciju izvora finansiranja, strategije za upravljanje novčanim tokovima, strategije za upravljanje portfolia, strategije za upravljanje kriznim situacijama i strategije za upravljanje likvidnosnim rizicima.
- Konačno, banke bi trebale uspostaviti adekvatne mehanizme za upravljanje likvidnošću u kriznim situacijama, uključujući planove za hitnu likvidnost, procese za reagovanje na krizne situacije, te mehanizme za pružanje finansijske pomoći u slučaju potrebe.

U svakom slučaju, upravljanje likvidnošću je ključni faktor uspjeha bankarskog sektora u Federaciji BiH, posebno u svjetlu izazova koje je pandemija COVID-19 donijela.

Stoga, predloženi model upravljanja likvidnošću banaka u Federaciji BiH treba biti usmjeren na stvaranje fleksibilne i dinamične infrastrukture koja može odgovoriti na promjenjive tržišne uslove i prilagoditi se različitim rizicima likvidnosti. Osim toga, model bi trebao uključivati pravovremenu procjenu potreba za likvidnošću banaka i adekvatno planiranje kako bi se osiguralo dovoljno likvidnih sredstava u svakom trenutku.

Jedan od ključnih elemenata ovog modela trebao bi biti primjena naprednih tehnologija i analitičkih alata za praćenje i predviđanje likvidnosti banaka. Ovi alati omogućavaju brzo i precizno mjerenje likvidnosti i identificiranje rizika likvidnosti prije nego što postanu ozbiljni. Također, mogu pomoći u planiranju potreba za likvidnošću, stvaranju rezervi likvidnosti i pravovremenom reagovanju na bilo kakve potencijalne probleme s likvidnošću.

Osim toga, važno je naglasiti da model treba uključivati visoke standarde za upravljanje rizikom likvidnosti i praćenje usklađenosti s propisima Agencije za bankarstvo FBiH. Bankarske institucije u Federaciji BiH trebaju osigurati adekvatnu obuku i edukaciju svojih zaposlenika u području upravljanja rizikom likvidnosti i pridržavanju propisa.

Na kraju, važno je istaknuti da je implementacija prijedloga optimalnog modela upravljanja likvidnošću ključna za održavanje stabilnosti bankarskog sektora u Federaciji BiH i jačanje povjerenja klijenata u bankarske institucije. Uz to, to bi trebalo dovesti do povećanja poslovnih rezultata banaka i doprinijeti razvoju cjelokupne ekonomije Federacije BiH.

6. ZAKLJUČAK

Tema ovog istraživanja bila je analiza likvidnosti bankarskog sektora Federacije Bosne i Hercegovine u pred-covid, covid i post-covid periodu i uticaj ove promjene na poslovne rezultate banaka. Cilj istraživanja bio je analizirati likvidnost banaka u navedenim periodima i utvrditi da li primjena odgovarajućih strategija i instrumenata za mjerenje i upravljanje likvidnošću može pomoći bankarskom sektoru Federacije Bosne i Hercegovine u neutraliziranju negativnih efekata na poslovanje i povećanju poslovnog rezultata.

U okviru ovog istraživanja, postavljene su tri hipoteze. Hipoteza H0 tvrdi da se likvidnost bankarskog sektora Federacije Bosne i Hercegovine značajno promijenila tokom pred-covid, covid i post-covid perioda, a ova promjena je uticala na poslovne rezultate banaka. Hipoteza H1 tvrdi da bankarski sektor Federacije Bosne i Hercegovine primjenjuje adekvatnu politiku i upravljanje likvidnošću u skladu sa Odlukom Agencije za bankarstvo FBiH o minimalnim standardima za upravljanje rizikom likvidnosti. Hipoteza H2 tvrdi da primjena odgovarajućih strategija i instrumenata za mjerenje i upravljanje likvidnošću može pomoći bankarskom sektoru Federacije Bosne i Hercegovine u neutralizovanju negativnih efekata na poslovanje i povećanju poslovnog rezultata. Analizom finansijskih pokazatelja Intesa Sanpaolo i Raiffeisen banke u periodu od 2016. do 2021. godine, utvrđeno je da se likvidnost banaka značajno promijenila tokom navedenih perioda. Trenutna imovina banaka je rasla, dok su obaveze po osnovu depozita i kredita također povećane. Likvidnosni odnos se kretao u rasponu od 0,50 do 0,65, dok se period pokriva obaveza kretao u rasponu od 0,44 do 0,55. Također, utvrđeno je da primjena odgovarajućih strategija i instrumenata za mjerenje i upravljanje likvidnošću može pomoći bankarskom sektoru Federacije Bosne i Hercegovine u neutralizovanju negativnih efekata na poslovanje i povećanju poslovnog rezultata.

Bankarski sektor Federacije Bosne i Hercegovine, kao i bankarski sektori drugih zemalja, suočio se s ozbiljnim izazovima tokom posljednjih nekoliko godina, posebno u periodu pandemije COVID-19. S obzirom na važnost likvidnosti u bankarskom sektoru, u ovom istraživanju smo se fokusirali na analizu promjene likvidnosti banaka u Federaciji Bosne i Hercegovine tokom pred-COVID, COVID i post-COVID perioda, te uticaja te promjene na poslovne rezultate banaka.

Rezultati našeg istraživanja pokazali su da je likvidnost bankarskog sektora Federacije Bosne i Hercegovine značajno varirala tokom posmatranih perioda. Uočeno je smanjenje likvidnosti u periodu COVID-a, koje se povećalo u post-COVID periodu. Međutim, ove promjene likvidnosti nisu imale značajan uticaj na poslovne rezultate banaka. Pokazalo se da bankarski sektor Federacije Bosne i Hercegovine primjenjuje adekvatnu politiku i upravljanje likvidnošću u skladu sa Odlukom Agencije za bankarstvo FBiH o minimalnim standardima za upravljanje rizikom likvidnosti. Iako su rezultati ovog istraživanja u skladu s hipotezama H0 i H1, hipoteza H2 nije potvrđena, što ukazuje na mogućnost da se primjena odgovarajućih strategija i instrumenata za mjerenje i upravljanje likvidnošću može poboljšati. Preporučujemo da bankarski sektor Federacije Bosne i Hercegovine i nadležna

tijela pažljivo prate likvidnost banaka tokom budućih perioda i razvijaju strategije za poboljšanje mjerenja i upravljanja likvidnošću.

Jedna od mogućnosti koja se može razmotriti jest uspostavljanje zajedničkog sistema za mjerenje likvidnosti banaka u Federaciji Bosne i Hercegovine, što bi omogućilo bolju koordinaciju i praćenje likvidnosti u bankarskom sektoru. Također se preporučuje da banke u Federaciji Bosne i Hercegovine dodatno unaprijede svoje strategije i alate za upravljanje likvidnošću, kako bi se smanjio uticaj mogućih budućih kriza na poslovanje banaka. Ipak, uzimanje u obzir regulatornih okvira, primjena adekvatne politike i upravljanje likvidnošću u skladu sa Odlukom Agencije za bankarstvo FBiH o minimalnim standardima za upravljanje rizikom likvidnosti je od izuzetne važnosti. Ovo bi omogućilo bankama da održe stabilnost poslovanja, poboljšaju efikasnost i upravljanje rizicima, te izbjegnu negativne posljedice koje mogu uticati na klijente, radnike i cjelokupno tržište.

U skladu s tim, preporučuje se da banke usvoje adekvatne strategije i politike za upravljanje likvidnošću, kao i da koriste odgovarajuće alate za mjerenje likvidnosti. Također, preporučuje se da banke sarađuju s regulatornim tijelima u smislu usklađivanja svojih poslovnih procesa i praksi s regulatornim zahtjevima, te da se fokusiraju na unapređenje komunikacije sa svojim klijentima i stvaranje dodatne vrijednosti za njih. U svakom slučaju, potrebno je imati u vidu da se likvidnost bankarskog sektora u velikoj mjeri određuje vanjskim faktorima, kao što su ekonomska i politička situacija u zemlji, te da je potrebno kontinuirano praćenje i prilagođavanje poslovnih procesa u skladu sa promjenama na tržištu. Konačno, mogu se izvući važni zaključci o važnosti likvidnosti za bankarski sektor u cjelini, te o potrebi da se banke kontinuirano prilagođavaju novim okolnostima i koriste odgovarajuće strategije i alate za upravljanje likvidnošću. Također, potrebno je kontinuirano raditi na razvoju komunikacije sa klijentima i stvaranju dodatne vrijednosti za njih, što će dodatno osnažiti poziciju bankarskog sektora u društvu.

REFERENCE

1. Agencija za bankarstvo, F. (2017). *Odluka o minimalnim standardima za upravljanje rizikom likvidnosti*. Sarajevo: ABFBIH.
2. Alijagić, M. (2008). *Bankarski menadžment*. Bosanska Krupa.
3. Anthony Saunders, M. M. (2006). *Financijska tržišta i institucije*. Zagreb: Masmedia.
4. Bank, E. C. (2021). *The pandemic and the euro area banking system: key developments and findings from the ECB's recent supervisory activities*. Frankfurt: ECB.
5. Basel Committee on Banking Supervision, (2000). *Sound Practices for Managing Liquidity on Banking*.
6. BaselCommittee_on_BankingSupervision. (Feb 2000). *Sound Practices for Managing Liquidity in Banking Organisations*. Dostupno na: <http://www.bis.org/publ/bcbs69.pdf> (12.04.2011.)
7. Cerović, I. (2008). *Rizik menadžment u elektronskom bankarstvu*. Kotor: Fakultet za pomorstvo u Kotoru.
8. Ćirović, M. (2001). *Bankarstvo*. Beograd: Bridge Company.
9. *Godišnji izvještaji*, C. (2021). Centralna banka BiH. Dostupno na: www.cbbh.ba (29.02.2024.)
10. Hadžić, M. (2008). *Bankarstvo*. Univerzitet Singidunum.
11. Hennie van Greuning, B. B. (2006). *Analiza i upravljanje bankovnim rizicima*. Zagreb: MATE.
12. Ivanović, P. (2009). *Upravljanje rizicima u bankama*. Beograd: Fakultet za bankarstvo, osiguranje i finansije.
13. Jurman, A. s. (2005). *Publikacija Upravljanje rizikom likvidnosti u bankama*. Rijeka: Ekonomski fakultet Rijeka.
14. Kraljević, D. (2020). *Uticaj pandemije koronavirusa na bankarski sektor: analiza poslovanja banaka u Bosni i Hercegovini*. Mostar: Sveučilište u Mostaru.
15. Leko, V. i Stojanović, A. (2018). *Financijske institucije i tržišta*. Sveučilište u Zagrebu, Ekonomski fakultet.
16. Matić, V. (2007). *Bankarski rizik. Bankarstvo 7-8 2007*. Dostupno na: http://www.ubs-asb.com/Portals/0/Casopis/2007/7_8/UBS-Bankarstvo-7-8-2007-Ekoleks.pdf (03.05.2011.)
17. *Odluka o minimalnim standardima za upravljanje rizikom likvidnosti banaka.*, č. 1. (2022). Dostupno na: www.fba.ba (29.02.2024.)
18. *Odluka o minimalnim standardima za upravljanje rizikom likvidnosti banaka.*, č. 1. (bez datuma). Dostupno na: www.fba.ba (29.02.2024.)
19. Rose S., P. (2005). *Bankarski menadžment i finansijske usluge*. Beograd: Data Status.
20. Sinkey, J. (2001). *Commercial Bank Financial Management in the Financial Services Industry*, 6-to izdanje. New Jersey: Prentice Hall.
21. Vunjak, Nenad M., Kovačević, Ljubomir D. (2002). *Poslovno bankarstvo savremeni trendovi*. Subotica: Proleter, Bečej i Milen.

22. Živko, I., Kandžija, V. (2014). *Upravljanje bankama*. Sveučilište u Rijeci i Sveučilište u Mostaru.